Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

INGEBORG FLOOD

Liten håndbok i ættegransking

D R E Y E R

LITEN HÅNDBOK I

ÆTTEGRANSKING

AV

INGEBORG FLOOD

DREYERS FORLAG · OSLO
1943

Lie & Co.s Boktrykkeri • Oslo

FORORD

Da jeg i sommer fikk oppfordring til å skrive denne boken om ættegransking og navneforhold i Norge, var evakueringen av arkivene allerede begynt. De eksempler jeg har benyttet til belysning av hva man kan vente å finne i de forskjellige arkivserier, har jeg derfor måttet hente fra de opptegnelser jeg selv har samlet gjennom mange år.

Lysaker 30. november 1943.

Ingeborg Flood.

INNHOLD

Den første begynnelse 5
Slektsfølelsen våkner 11
Forberedelser 15
Riksarkiv og statsarkiv 26
Kirkebøker 30
Navneskikk. Oppkallelser. Pantebøker. Bumerker. 40
Folketellinger 51
Skifteprotokoller 58
Tingbøker 77
Lens- og fogedregnskapene. Diplomene. 88
Magistratsarkivene 94
Andre kilder 97
Navn og navnebytte 103

DEN FØRSTE BEGYNNELSE

Naturligvis kan det høres flott ut å si som så: «Jeg interesserer meg ikke for slekten min. Det er meg knekkende likegyldig hvem jeg stammer fra. Jeg vet hva min far het. Han var en hederlig mann. Jeg vet hva jeg selv heter og prøver så godt jeg kan å oppføre meg som et forholdsvis skikkelig menneske. Det får greie seg.»

Det kan være tilstrekkelig.

Men det kan også være utslag av en mindreverdighetsfølelse. Mannen går ut fra at alle av slekten så langt han kjenner den tilbake, har vært jevne landeveistravere. Han har ikke noe å bløffe med. Kanskje en og annen uregelmessighet kan ha forekommet for alt hva han vet. Ikke verdt å rote i det der.

Han vet hva hans far heter. Det er ikke alle som gjør det. Har man sittet som inspektør bak skranken på en lesesal aldri så kort tid, vil man ha gjort de vemodigste erfaringer om menneskenes kjennskap til sine respektive opphav.

En gang kom det en ung dame inn på lesesalen i Statsarkivet i Oslo. Synlig nervøs og oppskaket og med en sky trang til betroelse. Om jeg kunne hjelpe henne med å finne faren hennes. Han het Halvor til fornavn og skulle være født i Valdres. Hvor og når visste hun

ikke. Kunne jeg hjelpe henne? Det var så meget om å gjøre for henne.

Jeg begynte forsiktig med å spørre når hun selv var født, så måtte man av hennes egen dåpsattest kunne finne foreldrenes navn.

Ja, det var nå det da at foreldrene hennes hadde ikke vært gift, sånn — ordentlig. Hvor hun var født, visste hun ikke så nøye. Døpt? Det var tvilsomt nok.

Jeg måtte skuffe henne med å si at Valdres sorterte under Hamar statsarkiv, så hun fikk i tilfelle henvende seg der. Men da måtte hun dessverre ha flere kjennsgjerninger å bygge på.

Heldigvis er tilfellet temmelig isolert. Men det forteller endel om de forestillinger folk flest har dannet seg om et arkivs oppgaver. Damen og mange med henne synes å tro at et arkiv er et slags forstørret folkeregister med kartotek over samtlige innbyggere som lever eller har levet. Det er bare å trekke ut en skuff og finne frem det navn man søker etter alfabetet, så er stamtavlen i orden.

Det er mange som går forarget bort og smelder døren nokså ublidt igjen etter seg når de oppdager at så ikke er tilfelle. Blir de attpå til vist en kirkebok som er ført med en skrift de ikke begriper det minste av, brister tålmodigheten helt.

Så er det andre som reagerer på den riktige måten. De tar forsiktig den gamle slitte kirkeboken og lister seg på tå bort til en ledig plass på lesesalen. Inspektøren kan formelig føle hvordan det risler koldt nedover ryggen på vedkommende av andektig ærefrykt bare ved å få lov til å røre ved en slik helligdom.

Et slikt menneske er besjelet av den rette lesesals-

kultur. Han vil aldri falle i fristelse for å besudle en 200 år gammel protokoll med fete blyantunderstrekinger når han finner et navn han synes ser kjent ut. I de fleste tilfelle vil det vise seg at en slik mann ikke blir noen engangs-gjest i arkivet. Han vil komme igjen dagen etter og dagen deretter og siden så ofte fristundene gir ham anledning opp gjennom årene. For blir man først grepet av arkivlidenskapen, da er man solgt for resten av livet.

Han føler seg sikkert meget ubegavet første gang han blir stillet overfor en skrift han ikke begriper en tøddel av. Men han blir ikke rasende som om det var en personlig fornærmelse lesesalsinspektøren tilføyer ham. Han mumler ikke trusler inni seg og løper på dør. Tvert om blir han tålmodig sittende og slite seg frem bokstav for bokstav. Vil ikke riktig vise hvor lite han begriper av denne forferdelige gotiske skriften. Han gnir seg i øynene. Finner frem brillene, hvis han har noen. Pusser dem en gang, mange ganger. Staver og staver så pannen slår bukler. Får låne en lupe neste dag. Staver og sliter seg frem linje for linje. En vakker dag kan man se det fare små gledesgys gjennom ham. Da har han funnet et navn han har lett etter i timevis.

Skal man foreta arkivundersøkelser, står og faller det hele med øvelsen i å kunne lese gotisk skrift. En nybegynner mener kanskje at det bare er å friske opp sine skolekunnskaper ved å gå til anskaffelse av et skrivehefte med gotiske forskrifter. Men han vil snart oppdage at teori er en ting — praksis noe annet. Håndskriftene var individuelt preget for to-tre hundre år siden som de er det idag. Skriftprøvene kan nok gi en forestilling om hvordan de enkelte bokstaver ser ut

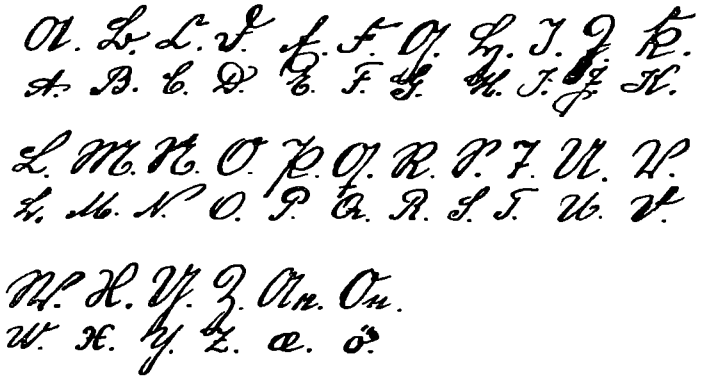

Et gotisk alfabet.

skjønnskriftmessig sett, men skriftbildet blir en helt annet når man får selve originalkildene for seg. Øyet må trenes opp til å skille de enkelte bokstaver ut fra hverandre. Særlig i de eldste tingbøkene støter en stadig på forkortelser av ordene. Endelser som -ing, -ning og -else kan betegnes bare med en liten sløyfe eller sving. I lensregnskapene vil særlig tallenes skrivemåte være egnet til å villede. 3, 4 og 5 skrives f. eks.:

En strek under linjen betegner minus en halv.

Har en nybegynner møysommelig vent øyet til å skille de forskjellige skrifttegn ut fra hverandre i en protokoll omfattende f. eks. 30 år av et århundre, vil han oppdage at skriften tar seg anderledes ut 50 år tidligere. Den gotiske skriften skifter karakter fra det ene århundre til det annet. En som er fullt fortrolig med tydningen av skriften, vil lett kunne tidfeste et dokument, om det stammer fra 1600, 1650, 1700 eller senere.

Professor Sigurd Kolsrud har år om annet holdt forelesningskurser i paleografi for arkivfolk og andre interesserte. I de seneste årene er det på dansk kommet ut et par lærebøker i lesning av gotisk skrift.

Den første betingelse for en arkivforsker er å kunne tyde gotisk håndskrift.

Dernest må han være i besittelse av et overskudd av tålmodighet, nøyaktighet og kritisk sans. Alt det som er tilnærmelsesvis riktig er uten verdi. Det er bare bombesikre bevis som teller. Til en viss grad bør man ta fantasien til hjelp. Men den bør helst aldri løpe løpsk. Det kan være fristende når man kommer så langt tilbake i tiden som til 1600-årene, hvor kildene er sparsomme, eller i andre tilfelle hvor arkivaliene er forsvunnet på grunn av brann. Å gjøre bruk av sin kombinasjonsevne og oppfinnsomhet er så sin sak når det fører til bevissikre resultater; men å spikre fast ønskedrømmer som uimotsigelige kjennsgjerninger når det gjelder å tilfredsstille sitt eget snobberi på jakt etter fornemme aner, er alltid forkastelig. Blir resultatet kontrollert av

en sannhetskjærlig forsker, vil opphavsmannen snart bli avslørt som den komiske effektmaker han er.

Det er sterke følelsesaffekter bundet til de to begrepene *navn* og *ætt*. Selv den som iherdig påstår å mangle en hver interesse for slekten (kanskje nettopp den!) er innerst inne sterkt berørt av alt som har med navnet og ætten å gjøre. Det er jo dem som ikke har «noe navn» og tror de ikke har noen ætt heller, men hvor gjerne ville de ikke få det, erverve seg det — om de bare visste hvordan!

SLEKTSFØLELSEN VÅKNER

Det kan være mange omstendigheter som fører til at ættefølelsen blir vekket. Enkelte er født med den. Den hører med som en selvfølgelig del av tilværelsen. Man er vokset opp i et hjem med tradisjon. Aneportrettene har sett ned på en fra veggene fra man var barn. Noen har skremt en ved sine bistre blikk. Andre har påkalt medfølelse. Andre igjen har virket umiddelbart latterlige. Men alle har talt til barnets fantasi.

Det hele kan bli så selvfølgelig at interessen for personene blir borte. Inntil en dag de gamle, de siste av forrige generasjon, ikke er mere. Bildene henger der fremdeles. Vi stanser foran et av dem og tenker: Hva var det nå med ham? Hva var det egentlig far fortalte om ham så mange ganger?

Far hadde så mange historier som han selv syntes var så inderlig morsomme. Vi hadde så liten tid til å høre på ham. Så lot vi ham bare sitte der og småsnakke og anstrengte oss for å være høflige og late som vi ikke kjedet oss. Han var ferdig med sitt liv snart. Vi sto oppe i det levende livet med begge ben. Det var så fjernt det han hadde å berette. Det vedkom oss så lite. Vi var fylt av mange problemer som var større og mere aktuelle for oss. Så lot vi ham snakke . . .

En vakker dag er den gamle borte. Vi er selv blitt

eldste generasjon. Plutselig ser vi på de gamle portrettene med andre øyne. Det er så meget vi kunne ha trang til å vite. Brokker av den gamles beretninger dukker opp. Men uten sammenheng. Vi har ingen vi kan spørre mere. Ingen levende å få svar av. Vi angrer med ett at vi ikke lyttet mere etter den gamle mens han levet. Tenk om vi hadde notert ned noe av det som opptok ham! En uklar trang veller opp i oss til å gjøre noe forsømt godt igjen. Kanskje har vi etterkommere, og vi tenker: De skal iallfall få vite beskjed. Tradisjonene skal ikke dø ut med oss.

Og så en dag sitter vi i et arkiv og roter, som folk sier. Roter, ja. Men absolutt ikke bokstavelig talt. Er det noe sted i verden hvor man ikke må rote, så er det i et arkiv. Der er alt rot bannlyst. Der skal alt være å finne på et eneste sted: på sin rette plass.

Andre omstendigheter enn den alminnelige vake tradisjonsfølelse kan spille inn. En mann hadde en rekke halvvoksne døtre. Han hadde ikke hatt den fjerneste interesse for slekten sin. Da hendte det store at han fikk en sønn i sitt annet ekteskap. En sønn! En virkelig etterkommer som skulle føre navnet og slekten videre. Slekten? Ætten! Hva visste han egentlig om den? Når han tenkte riktig godt etter og fikk rådspurt en gammel tante, kom han så langt at han visste hva hans farfars far het til fornavn og at han hadde bodd i en Telemarksbygd. På det grunnlag gikk han til en genealog. Og da kildene er godt bevart for Telemarksdistriktene, og særlig da kirkebøkene fra den bygden gikk så langt tilbake som til 1680-årene, varte det ikke mange måneder før genealogen hadde funnet slektledd etter slektledd knyttet til samme odelsgården

gjennom århundrer. Ætten ble ført tilbake til 1300-tallet til slutt.

Slike oppgaver er morsomme å få for en slektsforsker. Den som utfører arbeidet, blir uvilkårlig grepet av samme oppdagerglede som klienten selv. Og jo mere hissig klientens interesse er, jo mere ansporer det genealogen.

Det er nå slik, iallfall for undertegnede, at arbeidet med en gammel norsk bondeætt byr på langt rikere glede enn arbeidet med en innvandret embetsmannsslekt, hvor materialet ofte er samlet tidligere og for en stor del kan suppleres gjennom trykte kilder.

Når forskeren får i oppdrag å undersøke en norsk bondeslekt, kan han gripes av en inspirerende følelse av å være med på å pløye nytt land i ættegranskingen. Særlig når det ikke foreligger noen trykt bygdebok på forhånd. Det er nå engang et faktum at de norske gårdmanns-slektene ikke har fanget den samme interesse som embetsmannsslektene blant genealogene. Vi kan bare ta for oss fagtidsskriftene «Personalhistorisk Tidsskrift», «Norsk Tidsskrift for Genealogi» og «Slektshistorisk Tidsskrift» for å få bevis for hvor forholdsvis sjelden det er avsett spalterum til behandling av bondeslekter. Først i de senere år er forholdet blitt noe endret.

Det er vel helst den utflyttede del av bondeslektene og deres etterkommere som tok opp ættegranskingen, ettersom den muntlige overlevering opphørte for deres vedkommende og gikk i glemmeboken med de nye generasjoner som imens hadde festet rot i byene. Bonden selv har sikkert ikke hatt større ærgjerrighet i retning av å se sin stamtavle på trykk. Slektsfølelsen var dypt og inderlig forankret i hans eget sinn. Han visste alt

han behøvde å vite om sin ætt. Tradisjonen var levende på hans gård, hvor sønn etter far hadde dyrket jorden. Gjennom muntlig overlevering visste bøndene mere om sine forfedre enn embetsmannsslektene gjorde. For bonden var det en livsbetingelse å vite grei beskjed om de forskjellige grener av slekten, så han til enhver tid kunne verge seg mot eventuelle fordringshavere som kunne gjøre nærmere odelskrav gjeldende til eiendommen.

Grensetvister og odelssøksmål hadde like fra de eldste tider holdt liv i slektshistorien, som ble tatt opp til gransking under rettsmøtene. Gamle skinnbrev ble forelagt retten til bevis for odelspåstanden. De eldste i bygden ble innkalt som vitner og kunne fortelle hva de selv hadde hørt i deres tidligste barndom, og hva de hadde hørt deres far si at han hadde hørt av sin far da han var liten. Det ble lagt stor vekt på slike vitneutsagn. Som levende historieberettere trådte de gamle frem og talte som den der har myndighet. Og myndigheten var proporsjonal med alderen. Det var ingen som formastet seg til å tvile på at slik var det. Hvert ord fra den gamles munn ble ført til protokolls og som oftest tatt til etterretning, som det heter.

Vi hører aldri at det falt noen av de yngre inn å reise seg, slå lovåttene i tingstuebordet og si som så: «Nå vrøvler du godt, gammel'n! Hold kjeft, din gamle forkalkete tufs!»

Nei. Respekten var stor for oldingen som lutet over knortekjeppen og fremsa sitt prov med mimrende lepper. De unge som hadde sine sansers fulle bruk i behold, hadde bare å knase jekslene sammen og bite opprøret i seg.

FORBEREDELSER

Når beslutningen er tatt om å begynne arkivundersøkelsene, bør man være klar over om man ønsker å utarbeide en stamtavle eller en anetavle. Stamtavlen tar sikte på å gjøre rede for den rett oppadstigende linje fra far til sønn og tar med hele søskenrekken for hvert slektledd. Men det er bare agnatene, det vil si etterkommerne til de mannlige medlemmer av slekten, som blir ført helt frem. Kognatene, det vil si kvinneleddenes etterkommere, blir ikke tatt med. Riktignok kan vi av og til se trykte stamtavler gjøre brudd på denne regel ved å regne opp kognatene også. På side 16 — 17 gjengis et oversiktsskjema til en stamtavle.

Anetavlen går ut fra et enkelt individ og fortsetter med samtlige forfedre på både mannsside og spinneside. Et menneske har som bekjent 2 foreldre, 4 besteforeldre, 8 oldeforeldre, 16 tippoldeforeldre, 32 tipptipp, 64 tipptipptipp og 128 tipptipptipptippoldeforeldre. Har vi mere tålmodighet, tid og krefter og kapital igjen, kan vi så gå løs på jakten etter tipptipptipptipptippoldeforeldrene.

Når vi begynner å tenke på at disse femte tippoldeforeldreleddene, som alene utgjør en hel liten menighet på 256 sjeler, alle har bidratt sitt til å frembringe ens egen lille person, da kan det rent grøsse i en ved tanken

I. *Jørgen Ibsen*, f. ca. 1615, g. m. Anne

II. 1. *Ib Jørgensen*, d. 1715, Skien, g. m. Gjertrud

2. *Christopher Jørgensen Flood*, f. ca. 1650, d. 1711, Skien, rådmann. G. 1) Marte Nilsdtr., d. 1693. G. 2) Margrethe Andersdtr., f. 1678, d. 4--9—1716.

III. 1. *Cathrine*, f. 8—6—1677, d. 30—1—1713, g. m. Casper Frantsen Cudrio, 1671—1732.

2. *Kristine*, g. m. Mats Poulsen Paus, d. ca. 1714.

3. *Anne*, d. 1741, g. 1) Cornelius Christensen, 1677—1716. G. 2) Nicolai Jørgensen, 1681—1742.

IV. 1. *Peder Christian Jørgensen, Flood*, 1707—59, g. m. Marie Christine Bowman, 1720—61.

2. *Susanna Margrethe Jørgensdt. Flood*, 1708—48, g. m. Anders Kirketorp, 1686—1767.

3. *Iver Jørgensen Flood*. 1709—37.

4. *Helvig*, f. 1710, d. 1710.

5. *Helvig*, f. 1712, d. 1712.

V. 1. *Else Georgine Pedersdtr. Flood*, 1740—81.

2. *Jørgen Pedersen Flood*, 1743—1803, Tøyen gård, Aker. Kommerseassessor. G. 1) Inger Susanne Herlofsen, 1738—1800. G. 2) Georgine Neumann, 1770—1841. 5 barn.

3. *Hedvig Jacoba Pedersdtr. Flood* 1746—70. G. m. Christen Rasmussen, forvalter, Ulefoss.

Oversiktsskjema

d. 1667, rådmann i Tønsberg
Christophersdtr. Stockman

3. *Peder Jørgensen Flood*, Strømsø.

4. *Dorthe Jørgensdtr. Flood*, g. 1) Nils Christophersen Haave, 1633—1695. G. 2) Anders Nilsen Skare.

III. 1. *Jørgen Pedersen Flood*, f. ca. 1678, d. 7—11—1718, Langesund, verftseier. G. 1) Helvig Hansdtr. Møller, d. 1712. G. 2) Johanne Margrethe Poulsen.

2. *Peder Pedersen Flood*, 1680—1727, cand. theol. kjøpmann, Skien, g. m. Gjørol Hansdtr. Møller, d. 1769.

3. *Anne Helvig Pedersdtr. Flood*, g. m. Hans Møller, løytnant.

4. *Inger Pedersdtr. Flood.*

6. *Peder Poulsen Jørgensen Flood*, 1717—25.

1. *Helvig Pedersd. Flood*, 1716—79, g. m. Kjel Jensen Trogh, 1708—88.

2. *Susanne Margrethe*, 1719—21.

3. *Jørgen Pedersen Flood*, 1725—60. Kjøpmann Skien. G. m. Mette Margrethe Grubbe, 1734—1818.

1. *Peder Jørgensen Flood*, 1756—1832, borgerkaptein, Skien, g. m. Inger Jørgine Jørgensen Wesseltoft 1769—1843. 11 barn.

2. *Hedvig Susanne Flood*, 1758—1807, g. m. Boye Pettersen Ording, kjøpmann, Skien, 1756—1800,

til stamtavle.

ÆTTETAVLE FOR HENRIK IBSEN

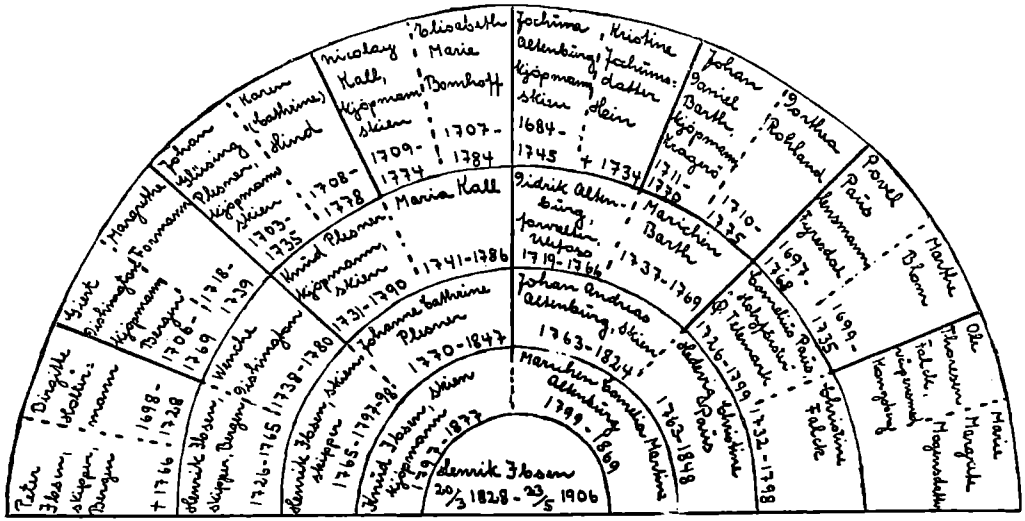

På grunnlag av Joh. K. Bergwitz: «Henrik Ibsen i sin avstamning —» (Kr.a 1916)

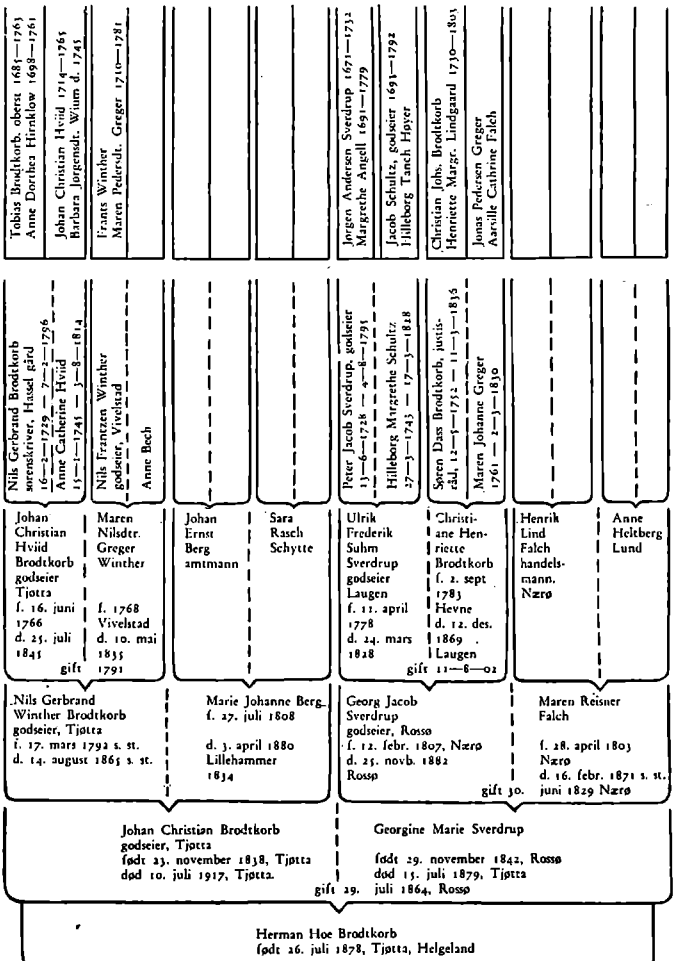
Tobias Brodtkorb, ældre 1685—1761
Anne Dorthea Hirsklow 1698—1761
Johan Christian Hviid 1714—1765
Barbara Jørgensdt. Wium d. 1743
Frants Winther
Maren Pedersdt. Greger 1710—1781
Jørgen Andersen Sverdrup 1671—1732
Margrethe Angell 1691—1779
Jacob Schultz, godseier 1693—1792
Hilleborg Tanch Høyer
Christian Joh. Brodtkorb
Henriette Marg. Lindgaard 1730—1801
Jonas Pedersen Greger
Aarville Cathrine Falch
Nils Gerbrand Brodtkorb
sorenskriver, Hassel gård
16—2—1729 — 7—2—1796
Anne Catherine Hviid
15—1—1741 — 3—8—1814
Nils Frantzen Winther
godseier, Vivelstad
Anne Bech
Peter Jacob Sverdrup, godseier
13—6—1728 — 4—8—1791
Hilleborg Margrethe Schultz
27—3—1743 — 17—3—1818
Søren Dan Brodtkorb, justisråd, 12—1—1752 — 11—1—1815
Maren Johanne Greger
1761 — 1—3—1830
Johan Christian Hviid Brodtkorb godseier Tjøtta
f. 16. juni 1766
d. 25. juli 1845
Maren Nilsdtr. Greger Winther
f. 1768
Vivelstad
d. 10. mai 1835
gift 1791
Johan Ernst Berg amtmann
Sara Rasch Schytte
Ulrik Frederik Suhm Sverdrup godseier Laugen
f. 11. april 1778
d. 24. mars 1828
Christiane Henriette Brodtkorb
f. 2. sept 1783
Hevne
d. 12. des. 1869
Laugen
gift 11—8—02
Henrik Lind Falch handelsmann. Nærø
Anne Heltberg Lund
Nils Gerbrand Winther Brodtkorb godseier, Tjøtta
f. 17. mars 1792 s. st.
d. 14. august 1865 s. st.
Marie Johanne Berg
f. 27. juli 1808
d. 3. april 1880
Lillehammer
1834
Georg Jacob Sverdrup godseier, Rossø
f. 12. febr. 1807, Nærø
d. 25. novb. 1882
Rossø
Maren Reisner Falch
f. 28. april 1803
Nærø
d. 16. febr. 1871 s. st.
gift 30. juni 1829 Nærø
Johan Christian Brodtkorb
godseier, Tjøtta
født 23. november 1838, Tjøtta
død 10. juli 1917, Tjøtta.
Georgine Marie Sverdrup
født 29. november 1842, Rossø
død 15. juli 1879, Tjøtta
gift 29. juli 1864, Rossø
Herman Hoe Brodtkorb
født 26. juli 1878, Tjøtta, Helgeland

på den uendelighet av muligheter og arveegenskaper som er nedlagt i enhver av oss. Når vi dertil fra barn av er blitt innpodet Moselovens trusel om forbannelse over «dem i fjerde og dem i femte ledd», så må vi takke en nådig skjebne for at vi ikke er utstyrt med beklageligere egenskaper enn vi er.

En anetavle krever med andre ord adskillig mere arbeide enn en stamtavle. Under utarbeidelsen er det derfor påkrevet å ha for seg en arbeidsplan med åpne felter for hver av de respektive forfedre. Det gis flere slike ferdige skjemaer i handelen. Et lite i halvsirkelform med 16 felter, altså med plass til 5 generasjoner, utgis av J. W. Cappelens Forlag, Oslo. Det har den fordel at det stadig kan utvides med nye sirkler ettersom arbeidet skrider frem. Et annet skjema som selges i Grøndahl & Søns Bokhandel, Oslo, er inndelt i firkantete felter med plass til 6 generasjoner. Flere andre oversiktstavler finnes også, men disse er de mest alminnelig benyttede. Enkelte amatører konstruerer opp helsirkelsskjemaer, men som arbeidsplan er de ikke så oversiktlige. På side 18 og 19 er gengitt to forskjellige typer av anetavler.

Før man går igang med arbeidet i selve arkivene, bør man ha samlet alt man kan av slektsopptegnelser. Har en noen gamle familiemedlemmer å intervjue, er det bra. Selv om man ikke alltid bør feste for stor tillit til påliteligheten av det de erindrer, kan det gi verdifulle holdepunkter. Det er oftest slik at jo mere slektskjære og slektsstolte de gamle er, des mere vil de være tilbøyelige til å idealisere de foregående generasjoner og tillegge dem heltegjerninger som de kanskje skulle ha seg meget frabedt hvis de hadde vært istand til å forsvare seg.

Notér ned alle data og alle stedsangivelser for fødsel, vielse og død. Da er det langt greiere å finne frem i de riktige kilder i arkivene, og man sparer både seg selv og funksjonærene for meget unyttig arbeide.

Er man så heldig å tilhøre en slekt med et kjent navn, er såkalt familienavn, er det all sannsynlighet for å kunne supplere opptegnelsene gjennom trykte kilder.

Først og fremst skal man ta for seg byråsjef Munthes «Kilderegister til norsk slektshistorie», utkommet 1923. Her vil man finne ikke alene om det foreligger en trykt stamtavle over familien, men også i hvilke andre stamtavler og trykte kilder slekten eller medlemmer av slekten er omtalt. I denne boken henvises det blant annet til studenterbøker, forfatterleksika og de genealogiske fagtidsskrifter. En fortsettelse av dette kilderegisteret danner Gustav E. Raabes «Norske Stamtavler», Oslo 1941, hvor alle stamtavler som er utkommet inntil dette år, er oppført. Her er også tatt med slektshistoriske manuskriptsamlinger i arkivene, i Universitetsbiblioteket, i Bergens museums og i Bergen offentlige bibliotek, samt artikler i Norsk slektshistorisk tidsskrift, Norsk tidsskrift for genealogi, og Personalhistorisk Tidsskrift, likeså i Romerikes ættehistorielags årbok, Hedemark slektshistorielags tidsskrift, Historisk tidsskrift og Tidsskrift for den norske Personalhistorie.

Er man runnet av gårdmannsslekt, har man bygdebøkene å se etter i. Det er kommet ut en rekke utmerkede bygdebøker i løpet av de senere år. Det er snart sagt ikke den bygd i landet som ikke allerede har utgitt sin bok eller iallfall har planer om å utgi en. Selv om slektshistorien ikke er like utførlig behandlet i dem alle, kan

de gi gode støttepunkter når vi vet at våre forfedre har vært knyttet til bestemte gårder.

På arkivenes lesesaler kan man så få lånt de bøker en har bruk for. Riksarkivet eier et fullstendigere bibliotek enn for eksempel Statsarkivet i Oslo. Men i det sistnevnte har gjesten den fordel at kartoteket over boksamlingen er oppstilt på lesesalen til avbenyttelse for enhver. Det er nok et sånt kartotek på lesesalen i Riksarkivet også, men det er bare fortegnelse over håndbiblioteket som er plasert på selve lesesalen. Genealogisk litteratur og bygdebøker er oppstilt annetsteds i bygningen.

Man skulle tro at arkivene satt inne med en fullstendig samling genealogisk litteratur og at den straks ble supplert med ny ettersom den kom ut. Men her spiller den økonomiske side av saken inn. Arkivene får årlig bevilget en viss sum av staten til nyanskaffelser, men beløpet er så beskjedent at det på langt nær dekker behovet. All den litteratur man søker forgjeves etter i arkivene, vil være å finne enten i Universitetsbiblioteket eller i Deichmans bibliotek.

Når man har gjennomstøvet alle de trykte kilder som kan tenkes å kunne gi utbytte, står det fremdeles flere andre muligheter åpne før man gir seg i kast med selve arkivaliene. Det er først og fremst de håndskrevne samlinger byråsjef Wilhelm Lassen (1815—1907) og ingeniør Charles Antoine Delgobe (1844—1916) har etterlatt seg.

Lassens samlinger oppbevares i Riksarkivet og er vel et av de kildeskrift som er mest utlånt der. De er ført med sirlig, vakker håndskrift innbundet i alfabetisk orden og inneholder opptegnelser om de fleste norske

embetsmannsslekter. Opplysningene som tildels er temmelig spredte, er hentet meget fra kirkebøker og endel fra avisnotiser. De er regnet for å være påliteligere enn Delgobes samlinger.

Ingeniør Delgobe var fransk av fødsel og kom til Norge i 1870 som bergingeniør. Hans notater om norske slekter har han sikkert ikke tenkt seg skulle komme offentligheten tilgode i det øyeblikk han rablet dem ned i vill hast, med ofte nesten uleselig skrift og mange forkortelser på løse papirlapper, på baksiden av regninger, i margen av franske brev eller hva han hadde innenfor rekkevidde. Men samlingene ble etter hans død kjøpt av Statsarkivet i Oslo, hvor de nå ligger alfabetisk ordnet i konvolutter.

Delgobe hadde mere sans for de store linjer enn for de omhyggelige detaljer. Samlingene består av større og mindre oversiktstavler over de forskjellige slekter, og det er en ganske utrolig samlerlidenskap som ligger til grunn for hele dette imponerende arbeide. Det kan nok iblant vise seg at han ikke er helt å stole på når det gjelder detaljopplysninger, men det er tilgivelig når man tar i betraktning at samlingene omfatter noe slikt som 5400 forskjellige familier.

I Statsarkivet i Oslo finnes også Klæboes samlinger, som mest består av spredte notater om familier som hører hjemme nordenfjells. Hielms samlinger er mest kjent for sine opplysninger om den norske militæretat.

Av andre håndskriftsamlinger har arkivene sine særskilte avdelinger, «Personalia» og «Localia». Personaliasamlingene ligger i alfabetisk ordnede pakker. Der kan man ikke vente å finne opplysninger av lignende art som dem Lassen og Delgobe kan by på. De består mest

av tilfeldige rettsdokumenter, embetsbrev og lignende, og inneholder sjelden direkte biografiske data.

En av vanskelighetene for en lesesalsgjest, og særlig for en nybegynner, er den å få avlurt inspektøren de kataloger han kan ha bruk for. Lesesalsgjesten aner i det hele tatt ikke hvilke hemmelige kilder arkivarene ruger over og kjenner ikke de arkivtekniske betegnelser for de forskjellige serier. Det arkivene burde utstyres med er en katalog over katalogene som til enhver tid var tilgjengelig for publikum. En amatørforsker kan gå ut og inn på lesesalene i årevis før han i det hele aner at det eksisterer andre kilder enn de som rummes i de aller mest ordinære kataloger over kirkebøker og rettsprotokoller, som ligger til avbenyttelse på skranken i statsarkivene. Og han vil ende sine dager uten å oppdage de riktige kilder, hvis ikke en eller annen menneskevennlig sjel orienterer ham i tilværelsen.

For en nybegynner fortoner hans eget tilfelle seg som det betydeligste i verden. Han har vanskelig for å tenke seg annet enn at hans egen entusiasme vil bli møtt med noe av den samme interesse hos lesesalsinspektøren. I sin oppriktige enfoldighet tenker han som så at det er jo det disse arkivmenneskene er til for. De er ansatt for å hjelpe meg og andre legfolk. Det er så sant som det er tenkt. Men vedkommende glemmer lett at en arkivfunksjonær ikke er mere enn et menneske han heller, og det er ikke å vente at han bestandig har tid eller tålmodighet til å gå opp i gjestens hobby med samme glødende samlerglede som denne selv.

Det er bittert å legge merke til med hvilken selvfølgelig eiermine endel mennesker omgåes arkivaliene. De er ikke oppmerksomme på at hvert enkelt dokument

representerer et lite stykke Norgeshistorie og følgelig er hele landets eiendom. Istedenfor mishandler de sakene som om det var deres egen høyst private gjenstand det gjaldt, et likegyldig hefte i deres egen bokhylle. De sjenerer seg for eksempel ikke for å krasse sine blekk- og blyantbemerkninger inn i de sprø arkene.

RIKSARKIV OG STATSARKIV

Opprinnelig ble både sentraladministrasjonens arkiver og de offentlige embetsarkiver rundt om i landet avlevert til Riksarkivet. Men da det etter hvert ble for meget å ta vare på for en enkelt institusjon, ble man klar over at man burde gå til opprettelse av stiftsarkiv som skulle gi plass for arkivsaker fra de lokale myndigheter i de respektive stift. I 1851 ble det første stiftsarkiv opprettet i Trondhjem, omfattende foruten Møre, Romsdal, Søndre og Nordre Trondhjems fylker også Nordland, Troms og Finmark.

Først i 1884 ble Bergens stiftsarkiv utskilt for Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordanes vedkommende. I 1914 ble et stiftsarkiv opprettet i Kristiania for den øvrige del av landet. Fra dette ble Hamar stiftsarkiv skilt ut 1917 for Hedemark og Oplands vedkommende, og i 1934 ble det bygget egen arkivbygning i Kristiansand for de to Agderfylkene.

I 1919 ble navnet stiftsarkiv omdøpt til det langt mindre betegnende statsarkiv.

Riksarkivet hadde fra først av lokaler på Akershus, hvor Henrik Wergeland hadde kontor den tid han var arkivar der. Da Stortingsbygningen ble ferdig i 1866, flyttet Riksarkivet dit. I 1914 overtok det sin nuværende vakre bygning etter den gamle Norges Bank på Bankplassen. Da dette lokalet også forlengst er sprengt,

ble det for flere år siden kjøpt inn en tomt i Observatoriegaten nr. 4—6, hvor et nytt moderne Riksarkiv skal bygges.

Lokalet i Stortinget beholdt Statsarkivet i Oslo helt til 1938, da det flyttet inn i en fløy av Centralbankens gård i Kirkegaten nr. 14—16—18. Det er meningen at det skal overta huset på Bankplassen når den nye Riksarkivbygningen er ferdig.

Norge har altså et Riksarkiv og 5 statsarkiv. Dessuten er det planlagt et statsarkiv i Tromsø for de tre nordlandsfylkene.

Riksarkivet oppbevarer som nevnt sentraladministrasjonens arkiver: lensregnskap, fogedregnskap, folketellinger, departementenes arkiver o.s.v. I statsarkivene vil derimot de lokale myndigheters arkiver være å finne. Det vil si sorenskrivernes arkiver, som består av panteregistre, pantebøker, skifteprotokoller, rettsprotokoller, tingbøker; geistlighetens arkiver, som først og fremst består av ministerialbøker, embetsprotokoller, journaler, innkomne brev til prost og biskop fra prestene om kirkens tilstand og menighetslivet; fogedarkivene, stifts- og amtsarkivene, magistratens arkiver, en enkelt folketelling for 1875, og politi- og fengselsarkivene. De siste vil antagelig ikke ha samme aktualitet for alle slektsforskere. Skjønt man kan aldri vite.

Foruten disse offentlige dokumenter oppbevarer både Riksarkivet og statsarkivene mange private samlinger av genealogisk og lokalhistorisk interesse. Riksarkivet har under betegnelsen «Private arkiver» blant annet de såkalte «Kiellandske papirer» vedrørende slektene Kielland, Skancke, Godzen og Saxe m. fl., Bernt Moes samlinger, Trine Ottesens samlinger, Sigv. Petersens sam-

linger, stiftsarkivar Bechs samlinger, Emilie Bernhofts samlinger, Wilhelmine Brandts store samlinger, sokneprest Daniel Thraps dagbøker.

Av Riksarkivets andre serier kan nevnes pakkesakene «Åpne brev» og «Norske Innlegg», som blant annet inneholder ekteskapsbevillinger, testamenter, embetsansøkninger og ansettelser.

Riksarkivet har en betydelig segl-samling med avstøpninger av de fleste norske familievåpen og slektsmerker.

Det har også en stor samling «utrykte diplomer», gamle originaldokumenter som i tidens løp er funnet rundt omkring i landet og innlevert til arkivet. De er ordnet topografisk og i et kartotek vil man finne resymé av innholdet av de forskjellige dokumenter. Lignende samlinger har «Norsk Historisk Kjeldeskriftinstitutt», som under ledelse av professor Oluf Kolsrud driver systematisk innsamling av slike brev og tar avskrifter av dem.

Det er en trist kjennsgjerning at en mengde verdifulle dokumenter av kulturhistorisk og lokalhistorisk interesse er gått tapt i årenes løp og gjør det fremdeles. Dels ved brann, men mest ved folks mangel på omtanke og pietetsfølelse. Dokumentene kan ha fulgt gårdene og slektene i århundrer, og har kanskje ligget bortgjemt i en dragkiste på et loft til de plutselig er kommet for dagen under en opprydding. Så er de ulykkeligvis falt i hendene på noen som ikke har kunnet tyde den gamle gotiske skriften. Og når de ikke skjønte noe av det hele, kunne det umulig ha interesse for andre heller. Hva skal det være til å gjemme på sånt gammelt skrot som bare samler støv? På varmen med det! Og dermed er det tapt for ettertiden. Man kan fullt ut slutte seg

til hva direktør Philip Pedersen ved Norsk Teknisk Museum nylig uttalte i et intervju om den slags fremferd: «Det burde vært skuddpremie på slike mennesker!»

Det er nettopp den slags vandalisme de offentlige institusjoner vil avverge når de prøver å redde det som ennå finnes i behold av slike uerstattelige kulturverdier. Men det hender at vitenskapsfolkene blir møtt med mistanke og uvilje når de kommer undervær med hvor slike dokumenter oppbevares. Eierne, som selv ikke begriper en tøddel av dem, får da plutselig sånn urimelig omsorg for dem og nekter plent å låne dem ut til oversettelse. Papirene må representere en formue, mener de, siden disse fremmedkarene later til å være så grådige etter å få tak i dem. Situasjonen må utnyttes.

Til andre kilder som er lite kjent, men som kan være av betydning for en genealog som skal utforske en sjømannsslekt, hører de biografiske samlinger Sjøfartsmuseet på Bygdøy sitter inne med over skipsredere, skipsbyggere og sjøfolk. Sjøfolkene eide sjelden jord, og deres familie førte ofte en omflakkende tilværelse, så det kan være vanskelig å forfølge dem gjennom kirkebøker og de vanlige arkivkilder. Da kan det være nyttig å vite at det finnes andre muligheter for å oppspore dem. Museets store fotografiske samlinger av gamle seilskuter kan kanskje også være til hjelp når man kjenner navnet på et fartøy som har hatt tilknytning til familien. Endel mønstringsruller for Østlandet oppbevares også i Sjøfartsmuseet.

Både Folkemuseet, Universitetsbiblioteket og Riksantikvariatet har egne portrettsamlinger, som kan komme til nytte når man skal utarbeide stamtavler for embetsmannsfamilier.

K I R K E B Ø K E N E

Slektsforskerens viktigste kilde er kirkebøkene, hvorav de eldste er bevart like fra 1600-årene, for Andebu fra 1623, for Bragernes fra 1634, for Heddal (Hitterdal) fra 1648, Bodø 1664, Ullensvang 1669, Øyer 1671, Vang (Hedemarken) fra 1683 o.s.v. Etter 1850 må ministerialbøkene søkes hos soknepresten, som utsteder attester mot gebyr hvis man ikke selv har anledning til å gjennomgå bøkene hos ham. Dåpsattestene lyder da bare på barnets og foreldrenes navn. Ønsker man også oppgitt faddernes navn i attester, f. eks. fra Statsarkivet i Oslo, blir gebyret ikke beregnet som for vanlig attest, men etter samme takst som for utskrifter (for tiden kr. 1.80 pr. maskinskrevet side i standardformat.) I arkivene finnes også en del kirkebøker etter 1850, men disse er ført av klokkerne. Attester utferdiges alltid etter de bøker presten har ført. Kirkebøker etter 1850 utlånes ikke på lesesalene uten etter spesiell tillatelse fra statsarkivarene, da man må ta hensyn til at det kan forekomme opplysninger i dem som kan være egnet til å skade nulevende menneskers gode navn og rykte.

På side 32 gjengir vi en side av kirkeboken for Hurum prestegjeld fra 1771. Den kan tjene som eksempel på hvordan en kirkebok burde vært ført, sirlig

og klart og oversiktlig, med rubrikker for de forskjellige handlinger, for hovedsoknet til venstre og for annekset Strømmen til høyre. Skriften er så klar at selv en forminsket reproduksjon skulle bli leselig.

Først omkring 1800 ble det tatt i bruk kirkebøker som hadde trykte rubrikker med egne skjemaer for viede, døpte, begravede og konfirmerte. Før den tid ble ministerialbøkene ført etter prestenes forgodtbefinnende. De var ofte utrolig slurvete med innføringen. Det falt dem visst sjelden inn at kirkebøkene skulle overleve dem selv stort lenger enn til etterfølgeren i embetet. Hadde presten tenkt seg muligheten av at fjerne etterkommere av hans soknebarn skulle benyttet den boken han hadde ført som kildeskrift to-tre hundre år etter at han selv hadde lukket sine øyne, ville han sikkert gjort seg mere flid både med håndskrift og opplysninger. Nu ligger kirkeboken der som et levende vitneprov om prestens person, og åpenbarer selsomme sider ved hans karakter.

På side 35 gjengir vi en side av kirkeboken for Nes på Romerike fra 1723. Den viser hvordan en kirkebok aldri burde vært ført. Den har brakt mange slektsforskere til fortvilelse ved sin gnidrete skrift og totale mangel på spesifikasjon av de forskjellige kirkelige forretninger. Ikke så meget som et pusterom mellom linjene har denne presten sett seg råd til.

De første linjene lyder:

«*Diarium over det, der in Ministerio*
er passeret A: 1723.

Januarius.

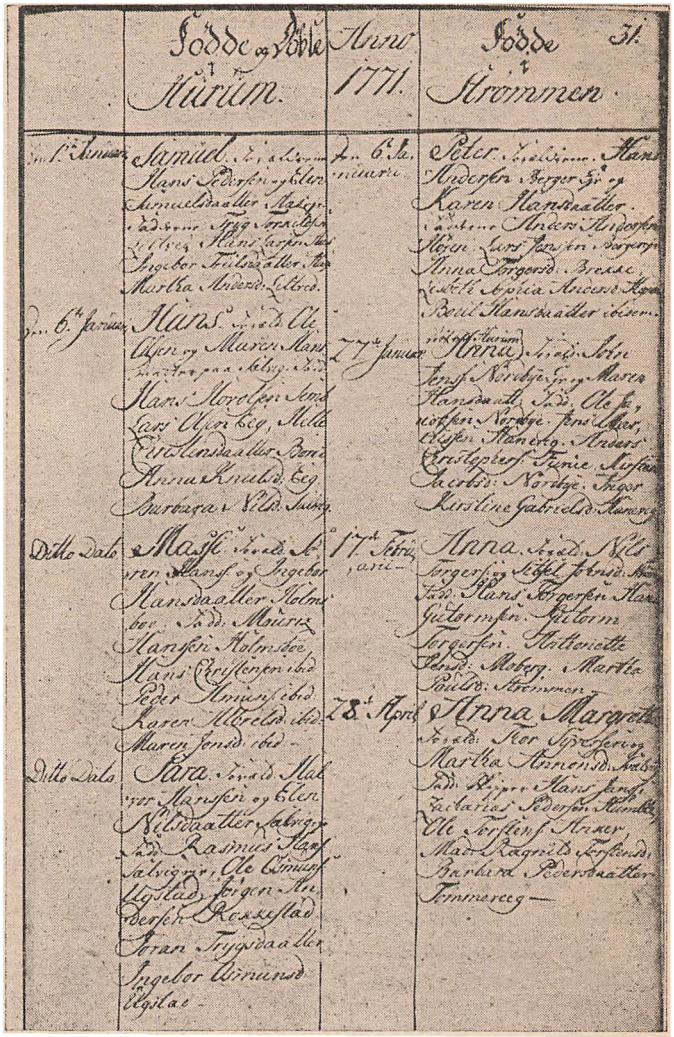
Födde og Døde i Hurum. Anno 1771. Födde i Strømmen. 31.

Kirkebok for Hurum 1771.

	Fødde og Døbte i Hurum	Anno 1771	Fødde i Strømmen
Den 1ste Januarii	*Samuel.* Foreldrene Hans Pedersen og Elen Samuels daatter Aaseje. Fadderne Tryg Torkildsen Liltved, Hans Larsen Aas, Ingebor Trulsdaatter Hage, Martha Andersd: Liltved.	Den 6te Januarii	*Peter.* Forældrene: Hans Andersen Berger Eje og Karen Hansdaatter. Fadderne Anders Andersen Højen, Lars Jenssen Bergereje, Anna Torgersd: Brekke, Lisbeth Sophia Andersd: Højen, Bodil Hansdaatter ibidem.
Den 6te Januarii	*Hans.* Foræld: Ole Olsen og Maren Hans=Daatter paa Sælvig, Fadd: Hans Hovolsen Semb, Lars Olsen Eeg, Helle Christensdaatter Borch, Anna Knutsd: Eeg, Barbara Nilsd: Sælvig.	27de Janua:	Døbt ved Hurum. *Anna.* Foræld. John Jenss: Nordbye Eje og Maren Hansdaatt: Fadd: Ole Jacobsen Nordbye, Jens Marcussen Hanevig, Anders Christopherss: Furue, Kirsten Jacobsd: Nordbye, Inger Kirstine Gabrielsd: Hanevig.
Ditto Dato	*Massi.* Foræld: Søren Hanss: og Ingebor Hansdaatter Holmsboe. Fadd: Mouriz Hanssen Holmsboe, Hans Christensen ibid: Peder Amund: ibid: Karen Albretsd: ibid: Maren Jonsd: ibid:—	17de Februarii	*Anna.* Foræld: Nils Torgers: og Sitsel Johnsd: Strømmen, Fadd: Hans Torgersen, Hans Gutormsen. Gutorm Torgersen. Anthonette Jensd: Moberg. Martha Poulsd: Strømmen.

d 1 Jan: Fest: Circumcis Xsti Var prædicken Ved Næs Hvor Christopher Voldstads barn blev døbt, kaldet Jnge, fadderne vare, Amund Li, Lars Volstad, Marthe Jle, Mari Li og Ragnil Embretzd: Volstad, der var og till daaben huusm: Amund Skøyens barn, kaldet Jørgen, fadderne vare Henrik Rud, Knud Skøyen, Ole Svensen Aarnæs, Ragnil Solberg og Rønnu Skøyen, 2 Var der till Alters.

d. 3 Jan: Dom: post Circumcis: Xsti Var prædicken Ved Næs, Hvor huusm: Børger Aamotz Søn, Søfren, blev begraved 3 Aar og 5 Maaneder Gammel og 2 var der till Alters.

d. 6 Jan: Fest: Epiph: var prædicken Ved Næs Hvor Anders Præstilangs barn Var till daaben, kaldet Barbro fadderne vare, Christen Katterud Ole Ilang, Eli Skolerud, Pernille Katterud og Else præstiland. 5 var till Alters.

d. 10 Jan: Dom: p: Epiph: var Prædicken Ved Udenæs, Hvor Povel Bergs Qvinde blev introduceret, Ock 4 Var der till Alters, Samme dag blev begraved ved Næs Huusmanden Thomas Gulli der var 75 Aar Gammel.»

Som man ser får en inntrykk av at presten har vært en pliktoppfyllende og korrekt herre med sans for detaljene. Det later ikke til at han har uteglemt noe. Men gjerrig har han vært, nøysom og påholden. Papiret skulle utnyttes til siste millimeter.

Når en slektsforsker får en oppgave av en klient og honoreres med timebetaling, har klienten ofte vanskelig for å begripe hva pengene er gått til. Det resultat genealogen kan fremvise står ikke i noe slags rime-

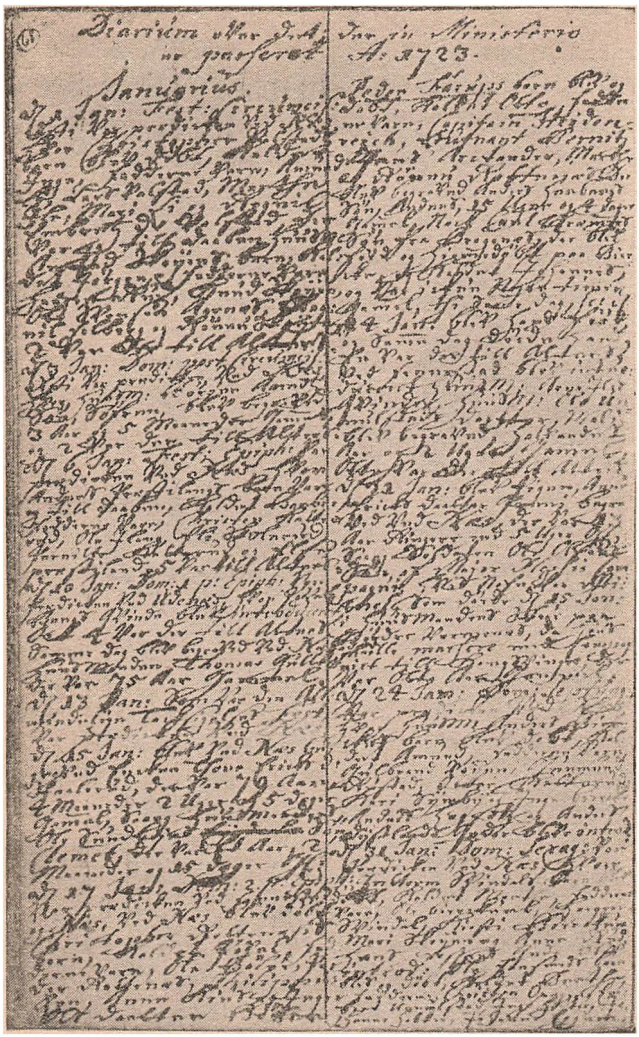

Kirkebok for Nes, Romerike 1723.

lig forhold til det forlangte honorar, synes han. Han kunne ha lyst til å kontrollere hvordan timene sløses bort. Sannelig skal jeg ikke stikke innom lesesalen en dag jeg er på de kanter og stramme opp den dama mi' litt, tenker han. Gjør han så alvor av truselen og får se hva slags presteskrift damen har hatt å slåss med, kan det hende at det, om det ikke direkte faller skjell fra hans øyne som skrevet står, dog begynner å demre for ham at et sånt arkivstudium er visst ikke så enkelt allikevel.

Nei, det er mere komplisert enn mange forestiller seg. Og når en genealog under utarbeidelsen av en stamtavle blir henvist til en slik menighet og en slik prest, kan nok timene løpe fra ham.

Kirkebøkene kan fortelle om den opprørende standsforskjell som hersket — også ut over døden. Det var ikke nok med at selve begravelsesseremoniellet var avhengig av betalingsevnen, den jorden man ble lagt til hvile i var ikke engang den samme for fattig og rik! Presten hadde myndighet til å avgjøre om liket skulle begraves innenfor eller utenfor kirkegårdsmuren. I tvilstilfelle kunne han avlaste sin egen samvittighet ved å la det legge ned med halvparten utenfor og halvparten innenfor gjerdet. En særlig nidkjær mann i embetet var i så måte presten i Skien i 1730-årene. Han er alltid omhyggelig med å klassifisere de bortgangne etter rang og verdighet eller etter mangel på begge deler.

Gradsforskjellen mellom fornem og mindre fornem var mangfoldig. Vi leser om begravelser hvor alle klokker ringte, eller bare den store, eller to eller tre, eller ingen. Vi får vite om de kimte en halv time, en hel, eller «noget lenger end sædvanligt». Det var også av

betydning om talen ble holdt i kirken eller bare ute på kirkegården.

I mai 1730 ble rådmannen i byen begravet «med alle klokker» og satt ned i «kirkens begravelsessted». En salme ble sunget da gravfestelsen skjedde, og til slutt:

»Nu lade vi ham sov' i Fred,
Og gange hjem hver til sit Sted,
Og rede os dertil hver een,
Thi Døden kommer, er ei seen.«

Skoleholderen ble begravet med tre klokker, «som tillige med kierkens Jord blef ham sampt voxlysene friitt saa som han tillige var Hospitalslæsere».

«Elias Hansens Kone begravet med alle Klocker og henbaaren i Kiercken og sat i korsgangen medens en Psalme blef Siunget og da henbaaren i Sachrestiets begrafuelse som før tillige med sine Forældre, der hafde giort dets bekostning.» »Johan Krøger begrafvet Klokken 1 med Alle Klocker og tent Lys i alle Croner under liig Prædikenen.»

Enken etter Boye Pettersen Ording ble begravet med alle klokker og «givet lys og floer i Kierken men ej nogen Prædichen.»

En annen variasjon finner vi ved begravelsen av hennes slektning Simon Jørgensen, ved hvis likferd det også ble ringt med samtlige klokker og «Begrafvet først i Kierkegaarden og saa liigPrædiken i Kiercken i hans Alders 79 Aar 3 Maaneder 23 Dage.» Tord Torgersen måtte derimot nøye seg med 2 klokker og «Prædiken paa Kierkegaarden».

Gamle Kirsti ble «bevilget fattig Jord for fattigdomb og i hendes Eenfoldighed som gick og bad om brød falt

Need af berget ved Søeboderne og laa død». En fattig betlerqvinde fra landet stedtes tilhvile på fattigkirkegården «men fick ej Præsten». Samme skjebne fikk Ole Reiersen, «som paa 10 aars tiid hafver mist sin fornuft og var paa lemmerne Eelendig og sammenkrompen — 32 aar gammel».

Byens fattigfoged ble lagt i fattig jord uten bistand av presten «formedelst hans slætte leveMaade og vankundighed».

I Skien ble de som var utstøtt av det gode selskap gravet ned ved plankegjerdet ut mot Mælegaten. «Dend Vanvittige og ukyndige Anne» ble plassert ved «stockegaren» hvorimot en gammel kone, som gikk og tigget i byen, ble lagt «ved yderste Muur til Mælegaden i frj Jord saa som de ej vidste om hendes forhold til det høyverdige Sacramentes brug». Og da presten ikke torde overta noe ansvar for hvor hun gikk hen, gravfestet han heller ikke den nittiårgamle stakkaren.

Natten mellom 26. og 27. juli ble Erik Hansen som var omkommet i Falkumelven, begravet «halfvParten uden og inden Kierckegaarden som vender ud til Mælegaden ved glarmesterhaven hvor den Eene side blef satt paa Gaden».

«Jørgen Andersen Demiteret Soldatt begrafvet efter Dessision af Magistraten ved Stockegaren ud til Mælegaden som et af de Slætteste stæder eftersom hand Altid haver i foragt af Christi Nadveres og Alterens Sacramentes brug Saa og jdelig i Druckenskab og Guds huuses foragt leven sin tid hen til Enden, saa Gud hastig bortRyckede ham og ingen omvendelse blef seet og der for var ingen Præst nærværende ved sin begrafvelse.»

Truls knappemakersvenn oppnådde å komme i kir-

kens jord på skredderlaugets bekostning. Og Per Hansen fikk ved magistratens hjelp bevilget fri jord til sin datter «saasom Manden behøver gotfolches hielp i hans beens Eelendighed».

Ganske små spebarn kunne også bli begravet under full klokkeringing. For de dødfødtes vedkommende later det til å ha spilt en vesentlig rolle om det dreiet seg om et fullbåret eller et «utidigt foster». Vi ser således at Poul Brodahls dødfødte sønn blir begravet i kirkens jord «saa som fuldgaaet uden nogen ceremonie bortført Klokken 12». Derimot blir Ole Gundersens barn lagt ned i kisten til gamle Svend Lahrdøling, for det var «et utidigt foster hun fødde i Stoer Svaghed».

NAVNESKIKK · OPPKALLELSER PANTEBØKER · BUMERKER

Når man tenker på å gå igang med slektsundersøkelser, bør man som foran nevnt forsøke å samle alle de opplysninger en kan hos de nulevende.

Vi forutsetter eksempelvis at den personen vi skal foreta granskingen for, er av gårdmannsslekt, og vi er kommet så langt at vi vet hvor og når hans oldefar, farfars far, døde. La oss ganske enkelt kalle ham Nils Torgersøn. Da slår vi opp i kirkeboken for det sokn hvor han ble begravet og finner hans alder oppgitt. Er vi riktig heldige, kan det også stå nevnt hvor han var født, og det er vel så viktig. Derimot er det slett ikke sikkert at dødsdagen er nevnt. Det var begravelsesdagen presten hadde interesse av — for avgiftens skyld.

Nå skal vi ikke straks være overbevist om at alderen er korrekt. Det kan bero på mange omstendigheter. De pårørende kan ha husket feil eller ikke visst bedre, og presten kan ha slurvet med innføringen og skrevet inn forretningen etter erindringen, slik som han mente å huske at det ble oppgitt. Hvis vi ikke finner oldefar født, la oss si 1793, skjønt han sies å være 40 år ved sin død i 1833, så må vi ikke straks miste motet. Han kan like gjerne vært født 1790 eller 1795, eller før eller senere.

Nils Torgersøn het han, følgelig må hans far hete Torger til fornavn. Mere vet vi ikke om ham foreløbig. Skikken var at sønnene tok «sen»- eller «søn»-navn etter farens fornavn og døtrene «datter»-navn: Else Gundersdatter, Ragnhild Pedersdatter o. s. v.

Vi leter så gjennom spaltene etter en Torger som har hatt en sønn Nils til dåpen, noterer alt som står der, ikke bare foreldrenes navn, men faddernes også og ikke minst kilden — kirkebokens navn, nummer og side, så vi kan finne ham igjen for kontrollens skyld en annen gang.

Nils Torgersøn er ikke noe ualminnelig navn. Er det døpt flere av samme navn i samme tidsrum, tar vi med alle, så vil vi senere etter hvert få beviset for hvem som er den riktige.

Faddernes navn har stor betydning. Av dem kan vi utlede meget om slektskapsforhold. Folk valgte ikke fadderne rent tilfeldig før i tiden. Særlig på landsbygden var man omhyggelig med å velge dem blant ens nærmeste slekt.

Det er ikke sikkert at begge foreldrenes navn er oppgitt ved dåpen. Det kan hende det bare står: «Døbt Torger Larsøns drengebarn kaldet Niels.» Så får vi forsøke å finne moren introdusert umiddelbart etterpå. En kvinne ble regnet for uren etter en barnefødsel og måtte innledes, «introduseres», i kirken baketter. Men det er ikke sikkert vi finner morens navn ved introduksjonen heller. Det kan godt være det bare står noe slikt som : «Introduceret Torger Larsøns Huustroe.»

Da får vi se å finne foreldrenes trolovelse eller vielse. Der vil vi finne hennes navn, og kanskje også hva brudens og brudgommens far het. Iallfall bør vi merke oss

forloverne, «caveringsmændene», hvis de er nevnt i forbindelse med trolovelsen. Trolovelsen var en viktig handling som krevet kirkens velsignelse. Man måtte ha kongelig bevilling for å bli viet uten forutgående trolovelse og lysning.

2. juledag 1785 finner vi Nils Torgersøns foreldre viet. De kalles da Torgier Larssøn Berg og Asloug Helgesdaatter Nes. Vi leter videre i kirkeboken og noterer hvilke andre barn de har hatt til dåpen. Av barnas navn kan vi slutte oss til meget om forfedrene. Eldste sønn ble så godt som alltid oppkalt etter sin farfar, nesteldste etter morfaren. Eldste datter etter farmor, nesteldste etter mormor.

Barna var mange, men barnedødeligheten stor. Det gis eksempler på at en odelsbonde var så redd for at navnet skulle dø ut at han døpte flere av barna med samme navn. På en gård i Telemark forekommer det således ved et skifte i 1802 fire brødre som alle het Hans Hanssøn Hem, født henholdsvis 1774, 1778, 1798 og 1802. Slike omstendigheter kan gjøre etterforskningen temmelig innviklet.

Ble en enkemann gift pånytt, ble den første datteren kalt opp etter hans avdøde hustru. Det samme var tilfelle med en enke. Hennes første sønn i det nye ekteskapet fikk navn etter hennes tidligere mann.

En mann kalte seg ikke Torgier Larssøn Berg lenger enn han virkelig bodde på gården Berg. Derfor skal vi ikke bli desorientert hvis det viser seg at Torgier Larssøn Berg ikke har noen barn til dåpen de første årene etter bryllupet. Derimot finner vi en Torgier Larssøn Nes, og senere en Torgier Larssøn Viig, som begge er gift med Aslaug Helgesdatter. Da er vi etter

all sannsynlighet allikevel på rett spor. Ved å konferere med panteregistrene vil vi få dette bekreftet.

Torgier Larssøn har ikke vært eldste sønn på Berg, ellers ville han neppe latt farsgården gå fra seg. Etter å være blitt gift med Aslaug er han flyttet til hennes fars gård Nes, senere har han overtatt gården Vik.

I panteregistrene vil vi finne når de forskjellige eiendomsoverdragelser har funnet sted, og når de er tinglyst med henvisning til en bestemt side i panteboken. I pantebøkene, som er ført kronologisk etter tinglysingsdagene, er dokumentene tatt inn i sin helhet. Foruten pantebrev og skjøter inneholder pantebøkene fredlysingsdokumenter, testamenter, kontrakter og korte utdrag av skifter.

Pantebøkene er for noen sorenskriverier bevart like fra 1680-årene, mens andre først begynner i 1720-årene. De eldste er ført uten panteregister, så man der bare må lese gjennom side for side hvis man ikke har noe annet fast holdepunkt å gå ut fra.

Skjøtene kan gi mange gode detaljopplysninger både om formuesforholdene og om gårdens og slektens historie.

I det følgende gjengis noen eksempler på dokumenter som er hentet fra pantebøker, så vi kan få et lite inntrykk av de opplysninger vi kan vente å finne der. Det er også interessant å legge merke til at hvert tidsrum hadde sin spesielle stil og terminologi.

Først ser vi et skjøte vedkommende Bolkesjø i Gransherred, datert 12. desember 1843:

«*Undertegnede Gullich Olsen Bolkesiøe giør vitterlig at have solgt og afhendet ligesom ieg ved dette mit*

Skiøde sælger og afhender til min Søn Ole Gulliksen, min ifølge Skiøde daterit 2den Tinglæst 3de Martj 1810 ejende og tilhørende Gaard øvre Bolkesiøe, Matr. No gammel 129, nyt 386, af Skyld 2 tønder 9 Sættinger gammel og ny 5 skylddaler 3 ort 18 skilling, beligende i Granshærets annex Hjerdahls Præstegield, tilligemed den paa Gaarden værende Smede Redskab, og et Otte dages Stueur, for omforenet Kiøbesumma 1200 Spd. Er Et Tusinde og To Hundrede Speciedaler Norsk.

Da nu Kiøberen bemeldte min Søn Ole Gulleksen, har erlagt Kiøbesummen deels Contant, dels ved at udstæde sin Obligation til mig maa øvre Bolkesiøe med Tilliggelser og Herligheder, af hvad Navn nævnes kan, tilhøre ham og hans Arvinger, som hans retmæssige Fædrene Odel og frie Ejendom, saaledes som jeg har brugt, ejet og Raadet samme under hjemmel efter loven, Dog under den Betingelse, at jeg forbeholder mig Fri og uindskrænket Brugsret af den solgte Ejendom saalenge jeg for godt befinder og i tilfælde jeg ved Døden skulle afgaa før min Hustru Torbiør Olsdatter (Kiøberens Moder) forbeholdes hendes brugsret til bemeldte Gaards halve Deel, og skulle vj finde for godt at opgive Brugen, og den betingede brugsret, da anstendig og Adnøyelig Føderaad til mig og Hustru efter nærmere derom oprettet Contract. Dette til bekræftelse under min Haand i Vidners Overværelse. Bolkesiøe den 12. December 1843.

Til vitterlighed

Helie Laersen	*Gullech Olsen*
Gullek Helieson Ødegaarden	*Som kiøber med Curator*
med ih(oldt) Pen.	*Ole Gulliksen Bolkesiøe.*

Dernest tar vi for oss en føderådskontrakt fra 1764 vedkommende gården Lønvik i Rauland:

«*Jeg underbekræftede Jon Halvorssøn nordre Lognvig af Roelands annex og Winnie Prestegield kiendes hermed og for alle Witterligt giør at efftersom min kiære Fader Halvor Aslachsøn Søndre Lognvig i adskillige tilfælde haver bevist mig særdelis Faderlig Godhed og kiærlighed som og ved mageskifte af denne dags Dato til mig haver overdraget og afstaaet hans paaboende og ejende gaard Søndre Lognvig 2 tdr. skyldende i Roelands annex beliggende, saa er under samme handel og mageskifte saaledes bleven aftalt indgaaet og foreenet: At mine kiære Foreldre Halvor Aslachsøn og Lisbet Sørensdaatter begge hos mig paa gaarden Lognvig ey alleene skal nyde frie huusVæer Varme og lys men endog at ieg skal forskaffe dem anstendig føde og underholdning samt tilsyn og Opvartning saavel i Sundheds som besynderlig i Svagheds omstendigheder og i alle begivenheder saaledis opføre mig imod mine kiære Forældre som det een lydig Søn sømmer og anstaaer og ieg for gud og mennisker vil være bekiendt og vedstaae samt endelig naar det behager den almægtige gud at mine Forældre ved døden afgaar da at bestædige deris afsjælede legemer Standgemis til Jorden hvilket alt ieg herved tilforbinder mig hustrue børn og Arfvinger som forskrevet er at opfylde og efterleve uden derfor i sin tiid noget vederlaug at paastaae eller Pretendere der alt stadfæstis under mit undertrøgte Signete samt ellers tilformaaet de 2de mend dette med mig at Stadfæste. Groven tingstue den 16de october 1764. Jon Halvorss: til Vitterlighed effter begiær Sveinung Fætvedt. Anun Tien.*»

Her er et pantebrev datert 17. oktober 1749, også fra Lønvik i Rauland:

«*Jeg Efterskrevne Niri Halvorsøn boende paa Scharerud i Fladdals annex og Sillejords Præstegield kiendes hermed og for alle vitterligt giør at være skyldig bleven til Jon Halvorsøn Søndre Lognvig som han mig tiid efter anden betroed haver den summa 800 rd., skriver Otte Hundrede rixdahler, indberegnet løsningspengene for Nordre Lognvig i Røelands annex 5 qvarter med bøxel, som mig d. 16de April indeværende aar er tildømt, da paa det bemelte Jon Halvorsøn S. Lognvig noegenledis kand være forsikret at blive uden skade for sin til mig Niri Hansøn giorde credit pandtsætter ieg hannem og arfvinger ovenmelte N. Lognvig med Brattestøel 5 qtr. med bøxel og alle tilliggende hærligheder, som han til et prioriteret pandt og forsikring for sig arvinger maae følge og beholde indtil erholder sine penge 800 rd med paaløbende aarlig rente 5 proCto, bepligtende mig og arvinger at være og blive Jon Lognvig og arfvingers faste hiemmel og skadesløsholdere i alle optænkelige maader som med mit brugende boemerke bekræftes, saa og ombedet Ole Groven og Ole Halvorsøn, som om voris handel ere vidende med mig til vitterlighed at forsegle. Actum Nyestul tingstue i Næsland annex d. 17de October 1749. Niri Hansøns boemerke*

Til Vitterlighed efter begiær Ole Grovens signete. Ole Halvorsøns signete.»

Her et eksempel på at foreldre på grunn av alderdom avstår gården til en sønn. Dokumentet som er datert 19. februar 1714 gjelder Bolkesjø gård:

«Hans Morland Sorenschriver over dett Østfieldsche Schriveri udi øfre Tellemarchen Giør Vitterligt at Anno 1714 d. 19de Febr. Været effter Torgrim Petarsons og hans hustrues Groe Heljesdatters Venlige som indstendige begiering forsamled paa Bolschesiøe Øfre, udi Granisherredtz Annex og Hierdals Prestegield beliggende, med de 2de Eedsorne laugrettisMænd Svenung Kopsland og Østen Folseland og det for at høre paa, sampt der effter udi pennen forfatte Deris ord og Villie, som var denne, at effterdj de ere nu saa meged gamle og Skrøbelige folch, at ei Viidere sig med noged gaardebrug ere goed fore at befatte eller drifve, derfore de nu, till deris eged gafn og nøtte, paa dett iche schall, om Gud behager at spare dem nogen stund lived, sette sig self udi armod og fattigdom, haver saaledes med hin anden overtalt, som de og nu begge vare eenstemmige om, at de af fuld beraad hue og villie haver opgifved og afstaaed, som og herved opgifver og Afstaar deris løsøreMidler og Fastegodz, som de er ejende nafnlig Halvanden Tønde udi øfre Bolchesiøe med bøxell over 3 tønder, Groe Heljesdatters sande Odell, sampt en halv tønde skyldgods udi Morch nordre Till Deris eeneste barn og Søn Helje Torgrimson, der er gifft med Asloug Elefsdatter, fuldkommen till egen Raadig brugelighed at tiltræde, sampt till Odell og uigienkaldelig Ejendom, for sig og sine børn angerløs og upaakiert at beholde, saa fremt nermere odelsbaarne, till den halve tønde skyldgodtzis indløsning udi nordre Morch sig ei skulde indfinde, for hvilchen store ret nu

de som beviise Forælderlige Kierlighed og godhed Sønnen Helje Torgrimson med sin qvinde Asloug Elefsdatter tackede allerydmygst Deris Smucke Forældre sampt derhos forsikrede dennem, at de ei nogen Tiid skall have eller faae aarsage till at fortryde denne deris frivillige giorte opgifvelse effterdi de alle Tiider som Smuche børn vill beflitte sig paa, at Være deris K: Forældre hørsomme og lydige, sampt till ald udkrævende Tieniste Villige og forbundne, derforuden forpligted Helje Torgrimsen sig nu till, paa egne, saavelsom sin hustrues Asloug Elefsdaaters og børns Veigne, at om nogen uformoedentlig gield skulde paakomme, som hans K: Forældre allereede kand have bundett, eller her effter kand komme udi, som de dog iche vill vente eller forhaabe, langt mindre nu kand erindre, dett hand, saavelsom hans hustroe og børn Ei allene samme godvilligens vill betale, men endog, at de samptlige endschiønt noged uformodentlig Dødsfald skulde paakomme, skall saa mange som igien lever, forsvarlig som upaaklagelig till døde dag med klæde og føde forsiune som forsørge Deris gamle Forældre Torgrim Petarsøn og Gro Heljesdatter, effterdj de nu ganske og aldelis inted viidere end deris blotte klæder ere ejende, eller sig haver forbeholden. Og som de paa begge siider, saaledis som forbemelt, vare meged vell fornøyede, gave de hinanden deris hender, at dette som forschrefved staar af dennem og arfvinger ubrødelig holdis og effterlevis skall. Att saaledis som oven andført aftalt og passeret er, bevidnes med haand og hosværende 2de laugrættis Mænds Signeter, saavelsom Torgrim Petarsons Signete og Helje Torgrimsons boemerche, Actum Anno die et loco ut supra

H. Morland. *Torgrim Petarsøns* *Helje Torgrimsøns*

(L.S.)

signete

med egen haand teignede boemerche Østen Folselands signete.»

Svenung Kopslands

Signete

Til slutt har vi på side 49 en fotostatisk gjengivelse av underskriften på et skjøte vedkommnede gården Kvanbekk i Åmotsdal, Seljord, datert 17. desember 1702.

Som vi ser er de fleste dokumenter ikke undertegnet med navn, men med bumerke. Skriveferdigheten var ikke stor. Det var ikke mange som behersket den kunsten så pass at de greide å krasse navnet sitt med påholden penn. Men et bumerke, som ble tegnet opp med enkle, rette streker, gjorde samme nytten. Det ble anvendt som underskrift og det ble skåret inn i treverk,

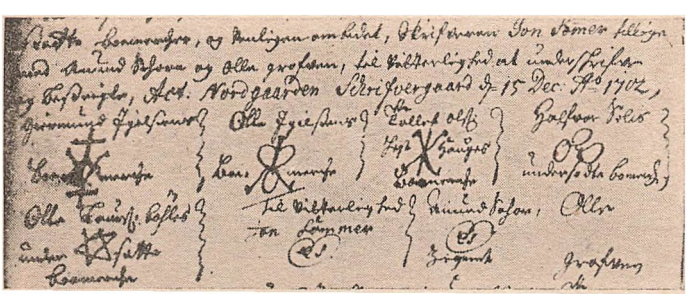

Underskrift på et skjøte på Kvanbekk i Åmotsdal datert 17-12-1702.

på redskap, i merkeøkser og husgeråd. Derfor nytter det ikke å begynne å lete etter bumerke for en gård som alltid har vært eid av embetsfolk eller andre som vi vet har hatt skikkelig skoleutdannelse. De kunne skrive selv og hadde ikke behov for noe bumerke. Om et bønnskrift fra 36 lagrettsmenn i Østfold til stattholder Hannibal Sehested datert Fredrikstad rådstue 4. November 1648 heter det uttrykkelig at det befantes «wnder dj 36 mendz forseigling, Dogh en part som schriffue kunde, haffuer Satt dieris hender der Vnder i Steden for dieris Signeter.»

Den forestilling at bumerket i og for seg er et så «fint» attributt til en ætt, er derfor feilaktig. Bumerket er først og fremst et vitnesbyrd om analfabetisme. At kulturhistorikerne har kunnet utlede interessante ting av bumerkenes form og utbredelse, er en helt annen sak.

FOLKETELLINGER

Vi var kommet så langt at vi hadde funnet vielsen for tippoldeforeldrene Torger Larssøn Berg og Aslaug Helgesdatter Nes. Vi vet ikke hvor gamle de var, og vi vet ikke når de døde. Og da skifteprotokollene for det sorenskriveriet vi har med å gjøre i dette tilfelle ikke er registrert for dette tidsrommet, er det snarere å stikke en tur innom Riksarkivet og titte på folketellingen av 1801 enn å ta til å lete på måfå etter et skifte. Hvis undersøkelsene blir gjort i et av de fire statsarkiv som ikke ligger i Oslo, vil man der ha avskrift av de manntall som vedkommer sorenskriverier som sorterer under vedkommende statsarkiv.

Ettersom oldefar Nils Torgersøn var født omkring 1793, må vi ha lov til å håpe at foreldrenes hans var i live 1801.

Og ganske riktig. Under gården Vik finner vi familien: «Matrikel No. 69. Viig.

1ste Familie.	Aar		
Torger Larssøn, Huusbonde	41	1ste Gang gift	SelvEyer-Bonde
Asloug Helgesdtr. hans Kone	37		
Lars Torgersøn, deres Søn	14	ugift	
Helge — — —	9	—	

Niels	—	—	—	7	—
Gjermund	—	—	—	2	—
Bodil Torgersdtr.	deres	Datter		12	—
Maren	—	—	—	5	—
Maren Gjermundsdtr., Konens Moder				64	Enke 1ste Gang
Dyre Anderssøn, Tieneste Karl				17	ugift } tiener for
Kari Pedersdatter, Tieneste Pige				23	— } aarlig Løn

2den Familie.

Thor Andersøn, Mand	30	1ste Gang gift	Huusmand med Jord.
Maria Tostensdatter, Kone	32		
Anders Thorssøn, deres Søn	3	ugift.»	

Som det fremgår av dette er da Torger Larssøn, hans hustru og barn født henholdsvis omkring 1760, 1764, 1787, 1789, 1792, 1794, 1796 og 1799, og vi kan fortsette letingen etter dem i kirkeboken.

Venter vi å finne fødselsdagen blir vi skuffet, for bare i de sjeldneste tilfeller har presten brydd seg med å notere den. Embetsplikten påla ham bare å føre inn dåpsdagen. Men vi kan regne med at barna snaut var ukegamle før de ble brakt til kirken. Redselen for mørkemaktene hadde et dystert grep på sinnene. Å oppgi ånden for et lite nyfødt menneskefrø som ikke hadde rukket å bli kristnet, var en betenkelig sak, så det gjaldt å dra til kirken så snart råd var, selv om det var midt på hardeste vinteren.

De folketellinger Riksarkivet rår over er opptatt 1660—66, 1701, 1801, 1865 og 1897. Den siste er ikke ferdigordnet ennå. De to første gir bare opplysninger

om menn over 12 år. Først i 1801 blir kvinnene tatt med, og først i 1865 står fødestedet angitt.

Særlig i de to første manntallene må en regne med at den alder som blir oppgitt ikke er helt pålitelig, men kan avvike flere år fra det faktiske forhold. Og her har vi ikke anledning til å jevnføre alderen med kirkebokne, for det er ytterst få kirkebøker som er bevart fra 1600-årene. En av unntagelsene danner Saude, nå Sauherred menighet i Telemark hvis eldste kirkebok begynner 1650. Presten angir her i en marg på begge sider av arket datum og arten av den kirkelige handlingen. Men han har vært sparsom med detaljene. Når han f. eks. sier at han 6. januar 1650 viet «Amund Præstholtt och hans brud», sitter vi bare og ergrer oss over at han ikke kan betro oss brudens navn også. Den første siden i denne kirkeboken er gjengitt på side 54. Oversettelsen er inntatt på side 55.

For 1660—66 er det ført to manntall, ett av presten og ett av fogden; men selv disse stemmer ikke bestandig overens. De to kan ha mottatt sine opplysninger fra forskjellige kilder, som hver for seg var forskjellig underrettet. Et eksempel på en slik uoverensstemmelse kan man blant annet se for gården Askilt i Bø, Telemark.

I prestens manntall heter det:

«Syndre Aschillt 3 tønder.
Oppsidder: Encke.
Sønner: Gregar 32 aar.»

I fogdens manntall:

«Aschildt 3 tønder.
Oppsidder: Gregar 36 aar.
Tienestedreng: Olle 16 aar.»

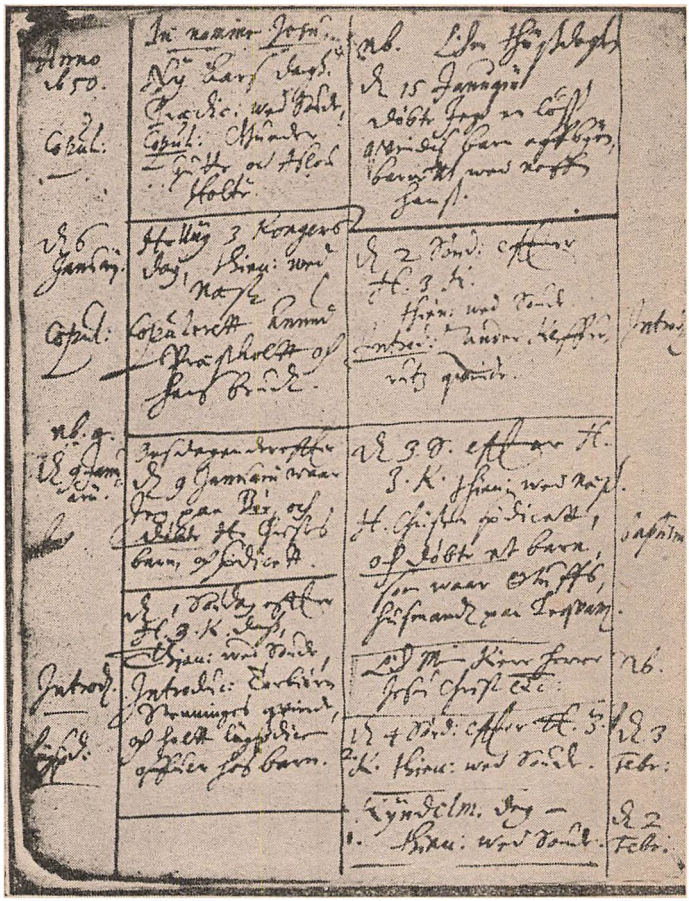

Kirkebok for Saude 1650.

Enkens navn blir overhodet ikke nevnt, til tross for at hun satt som bruker av en av storgårdene i bygden. Men så var hun riktignok bare *en quinde*. Og sønnens

Anno 1650 Copul:	In nomine Jesu Ny Aars dagh Prædic: ved Seude, *Copul:* Gunder Gutte oc Aslou Holte	nb. Och thiisdagh d 15 Januarii døbte Jeg en løss qvindis barn aff byen; barnett ved naffn hans	
d 6 Januarj Copul:	Hellig 3 Kongers dag thien: ved Næs Copulerett Amund Præstholtt och hans brud	d 2 Sønd: efter H. 3. K. thien: ved Seude. Jntrod: Zander Kleffurutz qvinde.	Jntrod.
nb. g. d 9 Januari	Onsdagen derefter d 9 Januarii vaar Jeg paa Bøe och døbte Hr. Christens barn, och pdichett.	d. 3. S. efter H. 3. K. thien: ved Næss. H. Christen pdicett, och døbte et barn, som var Oluffs, husmanden paa Leqvam	baptism:
		O Min Kiere herre Jesu Krist Qc:	nb.
Jntrod: liigpd:	d. 1 Søndag efter H. 3. K. dag Thjen: ved Seude, Jntroduc: Torbiørn Stenninges qvinde, och holtt liigpdice offuer hans barn	d 4 Sønd: efter H. 3. K. thien: ved Seude. Kyndilm: dag — thien: ved Seude.	d. 3 Febr: d 2 Febr.

farsnavn får vi heller ikke vite. Det forutsattes vel kjent av dem det vedkom i øyeblikket.

Manntallet for 1701 er som tidligere nevnt bare bevart for få distrikter av landet.

Men det er andre kilder å håpe på. I amtsarkivene, iallfall i de serier som oppbevares i Statsarkivet i Oslo, finnes det blant pakkesakene endel militære ruller og noen sesjonsmanntall. Ett av dem, som er opptatt for Telemarksbygdene Saude og Nes i 1730, er meget fyldig og kan gi overraskende rike meddelelser som disse:

«Tveten, 4 tønder, bruges af Tollef Toffsøn, fød paa gaarden, 37 aar, gift med Berthe Hansdatter fød paa Gurestad, 31 aar, 1 Barn Aslaug Tollefsdatter, 1 aar. En pige Anne Larsdatter fød i sognet 38 aar, har en søn Kiøstel Kiøstelsen 8 aar paa denne gaard. Noch sin søster, Marthe Tofsdatter, 27 aar, og har hos sig sin moder, Aslaug Tollefsdatter, 65 aar, fød paa Holte, denne moder vil sønnen gjerne forsiune, siden for 4 aar siden bøxlet gaarden med hendes villie af Ole Hofsjørde, men nu saa godt som trues hand at lade hende bruge med, fordj disse sønner som løsgiengere ei skall ansees nafnlig Jon Tofsen 26 aar og Hans Tofsen 25 aar, begge soldater, han som haver givet stor bøxell derved bringes og gaarden derved ei liden skade tilbringes.»

Her får vi straks et uventet glimt av hele familielivet på gården. Vi får klar beskjed om alder og fødested både for brukeren og hans husstand, for hans mor og søster og for de to brødrene som han ikke hadde noe særlig til overs for.

Et annet eksempel hentet fra samme kilde:

«No. 57, Houg — skylder 1 tønde, bruges af Jens

Rolfsen 33 aar gl., været soldat, nu landdragon, fød paa gaarden, gift med Aase Jonsdatter fød paa Hvalen nedre 28 aar. Barn: Gunnhild Jensdatter 3 aar, Kari 1 aar, Thore Jensdatter nylig døbt.

1 tjenestedreng: Anders Rolfsen soldat 28 aar.

1 pige: Chirsten Rolfsdatter 24 aar.

Noch tilhuse deris halfsøster Aslaug Rolfsdatter, 45 aar, alle føde paa Gaarden.

Plads: Kaasen bruges af Biørn Danielsen, 75 aar, fød paa Præstholt, været Soldat, gift med Helge Bjørnsdatter 69 aar, fød i Grandisherridt. Ugift datter Aase Bjørnsdatter 39 aar, fød i sognet, hendes søn Nils Gunleksen 8 aar, fød paa denne plads.»

Et tredje eksempel:

«Huset under gaardsno. 74 Norendal bruges af Erich Hansen fød paa Uulsberg, 46 aar, været soldat og nu landdragon, gift med Ragnild Olsdatter fød under Kløver, 44 aar, har 2 børn, Hans Erichsen 4 aar og Ingebor 1 aar, 1 dreng Knud Olsen 25 aar, kand intet læse og ei gaaen til alters, men nu holdes dertil af denne sin Husbonde.»

Den omstendighet at drengen Knud Olsen ikke kunne lese var beklagelig nok, men at han tross sine 25 år ikke hadde vært til alters var betydelig værre, for det var ingen frivillig sak. Man gikk ikke til alters så meget av trang som av plikt. Den som holdt seg borte fra Guds bord over et år, ble straffet med bøter. Ved flytning fra et sokn til et annet ble det medbrakt attest fra presten i den gamle menigheten for når vedkommende sist var til alters.

Den interessanteste opplysning folketellingen av 1801 ga oss var den at Aslaug Helgesdatters mor, Maren Gjermundsdatter, fremdeles var i live, 64 år gammel, født omkring 1737. Vi finner hennes dåp i kirkeboken og ser at hennes far kalles «Giermund Aslachssøn Østbye». Så leter vi mellom «copulerede» og finner ham viet palmesøndag 1729 til Ragnhild Østensdatter Opstad. Det er ikke alltid kirkeboken oppgir datum. Presten benyttet seg oftest av den latinske betegnelsen for søndagene, 1ste søndag i trinitatis, dn. judica, dn. cantate o.s.v. Av et kalendarium vil man kunne regne ut hvilke data disse forskjellige søndagene falt på til enhver tid.

Gjermund Aslaksen Østby viser seg å være døpt 1705, men Ragnhild Østensdatter Opstad er ikke å finne.

Professor Oluf Ryghs «Norske gaardnavne» er det viktigste oppslagsverk for alle som skal studere gårdmannsslekter og lokalhistorie. Det er utkommet med et bind for hvert fylke, er inndelt herredsvis og gir en fremstilling av hvert eneste gårdsnavn i landet, forklarer hvordan navnet er oppstått og hvordan det har vært skrevet til de forskjellige tider. I et særskilt bind er alle landets gårdsnavn samlet i et register med henvisning til hvilket fylke navnet hører hjemme i.

Ved å undersøke i «Norske gaardnavne» oppdager vi

at gården Opstad ikke ligger i samme sokn som Østby og de andre gårdene vi hittil har hatt med å gjøre. Altså må vi forsøke en annen kirkebok. Men av katalogen over ministerialbøkene fremgår det at kirkebøkene for denne menigheten først er bevart fra 1721. Da får vi se å finne et skifte etter hennes foreldre. Men først går vi tilbake til Maren Gjermundsdatter og forsøker å få rede på når hun døde.

De eldste bevarte skifteprotokoller er fra 1660-årene og inneholder i mange tilfelle et navneregister ordnet etter fornavn til dem det er holdt skifte etter. Denne navnefortegnelsen er pålitelig nok, men ikke bestandig like praktisk for den som skal utforske en gårds historie og ikke på forhånd kjenner beboerne av navn. Derfor blir det årlig bevilget et beløp for å få disse protokollene registrert etter gårdsnavn. Hvert skifte blir ført opp på et kartotekkort med angivelse av hvem skiftet holdes etter, arvinger, jordegods, brutto- og nettoformue. Dette skiftekartoteket er oppstilt på lesesalene tilgjengelig for publikum. Da arbeidet forlanger stor nøyaktighet og de summer som bevilges er meget beskjedne, er det bare en brøkdel av skifteprotokollene som er ferdigbehandlet. De øvrige står der foreløbig uten innholdsfortegnelse, og en arkivgransker er henvist til å bla dem igjennom side for side for å finne hvert enkelt skifte. Når man tar i betraktning at det dreier seg om bastante bind på 700—1600 sider eller mere, forstår man at det kan kreve både tid og utholdenhet. Er man da så heldig å møte et gammelt fornavnsregister, er man langt hjulpet.

I dette tilfelle er det ikke noe skifte å se etter Maren Gjermundsdatter, men av panteregisteret fremgår det

at det har vært en skifteutlodning på gården Nes i 1789 og at enken Maren Gjermundsdatter samtidig har oppgitt sin del av boet til deling mellom barna. Ved å slå opp i skifteprotokollen finner vi opplyst at Maren har «inngitt» seg til datteren Aslaug Helgesdatter og svigersønnen Torger Larssøn, som nu er bosatt på Vik. I panteboken er inntatt føderådskontrakten som er avtalt mellom dem.

Ellers var det alminnelig at en enke tok opphold på sin egen gård, men så menneskelige følelser kan ha spilt inn at hun fant seg bedre tilrette hos sin egen datter enn hos en fremmed svigerdatter, som hun ikke kom særlig godt ut av det med.

Når vi nå vet hva tid skiftet er holdt etter Helge Torstenssøn, vil det være en enkel sak å finne begravelsen i kirkeboken noen tid i forveien. Han oppgis å være 57 år ved sin død våren 1788, altså født omkring 1731.

Skifteprotokollene gir det verdifulleste bidrag til belysningen av forfedrenes daglige liv og virke. Gjennom skiftene får vi vite hva de eide, ikke bare av jordegods og husdyr, men også av innbo, gull, sølv, bøker, klær, redskap og husgeråd. Vi kan så å si rekonstruere hele miljøet, så hjemmene blir så levende for oss at vi synes vi ser menneskene rusle omkring i stuene mellom de tingene de eide og var glad i.

I det følgende skal vi ta for oss noen utdrag av skifter, så vi kan få et lite inntrykk av all den rikdom av opplysninger skifteprotokollene kan gi.

På side 61 er inntatt en fotostatisk gjengivelse av en side i skifteprotokoll nr. 2 for Bamle sorenskriveri. Skiftet som er datert 24. januar 1695 viser det innboet et lite fattighjem i en småby var utstyrt med:

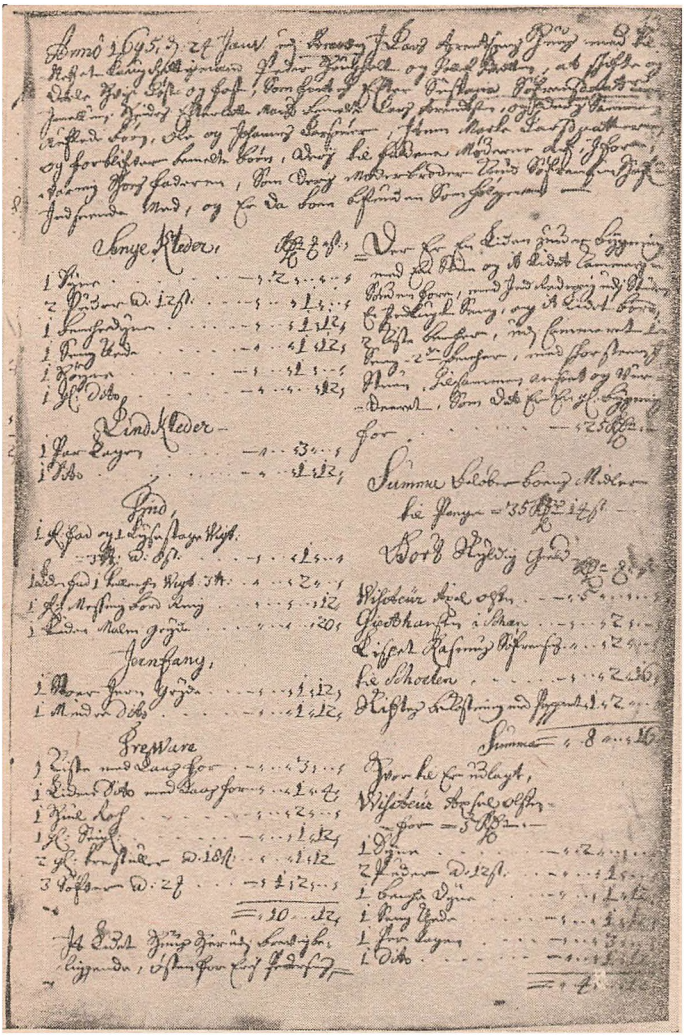

Skifteprotokoll for Bamle sorenskriveri 1695.

«Anno 1695 d: 24 Janv: udj Brevig J Lars Arentsens Huus med tilNefnt LaugRettismend Peder Hougholt og Tollef Tvetten, at schifte og Deele Hvis Løst og fast, som fantes Efter Susana Søfrensdaatr, Jmellum Hindes Efterlatte Mand bemelte Lars Arendtsen, og deres Sammenauflede børn, Ole og Johannes Larsøner, Jtem Marte Larsdaatter, og forblifver bemelte børn, deris til faldene Møderne arf, J forvaring Hoes faderen, Som deris Moderbroder Knud Søfrensen Hafr Jndseende med, og Er da boen befunden Som følger. —

Senge Klæder

	Rdr.	Ort.	s.
1 Dyne	2	—	—
2 Puder à 12 s.	—	1	—
1 benchedyne	—	1	12
1 Sengklede	—	1	12
1 Høyne	—	1	—
1 gl. dito	—	—	12

Lind Kleder

	Rdr.	Ort.	s.
1 Par Lagen	—	3	—
1 dito	—	1	12

Thind

	Rdr.	Ort.	s.
1 gl.fad og 1 Lysestage Wigt: 3 pd. à 8 s.	—	1	—
1 liden fad, i tallerchen Wigt 3 pd.	—	2	—
1 gl. Messing bord Ring	—	—	12
1 liden Malm Gryde	—	—	20

Jernfang

	Rdr.	Ort.	s.
1 *Stoer Jern Gryde*	—	1	12
1 *Mindre dito*	—	1	12

Treware

	Rdr.	Ort.	s.
1 *Kiste med Laas for*	—	3	—
1 *Liden dito med Laas for*	—	1	—
1 *Hiul Roch*	—	2	—
1 *gl. Seigl*	—	1	12
2 *gl: trestuller à 18 s.*	—	1	12
3 *Søfver à 2 ort*	1	2	—
	10	—	12

Jt Lidet Huus Her udj Brevig beliggende, østen for Erich Pedersens Der Er En Liden huusebygning, med En Stue og it lidet Kammers Sønden fore, med Jnd Redning udj Stuen En Jndlugt Seng, og it Lidet bord, 2 kiste bencher, udj Cammeret 1 Seng — 2de bencher, med schorsteen J Stuen, tilsammen, anseet og vurderet, Som det Er En gl: Bygning for ..... 25 Rdr. : — : —

Summa beløber boens Midler til Penge 35 Rdr. 14 s.

Bort Skyldig Giild

	Rdr.	Ort.	s.
Wisiteur Axel Olsen	5	—	—
Gierthansen i Scheen	—	2	—
Lispet Rasmus Søfrensens	—	2	—
til Schoelen	—	2	16
Skiftes bekostning med Papperet	—	2	—
Summa	8	—	16

Hvor til Er udlagt, Wisiteur Axel Olsen for 5 Rdr.

	Rdr.	*Ort.*	*s.*
1 Dyne	*2*	—	—
2 Puder à 12 s.	—	*1*	—
1 benche dyne	—	*1*	*12*
1 Seng Klede	—	*1*	*12*
1 Par Lagen	—	*3*	—
1 dito	—	*1*	*12*
	4	—	*12.»*

Som det fremgår av dette strøk hovedkreditoren avsted med det aller meste av familiens sengklær.

3. juni 1699 holdtes det skifte etter storbonden Ole Gregarson på Ylen gård i Hitterdal «som ved ulyckelig Hendelse er blefven i Hielslagen paa Øen gaard i Søfdeherret d. 21. Martj». Av sølv eide han «1 sølfbelte med 18 forgylte spenner, laas og lenche» til 8 rd. Vi får også en detaljert beskrivelse av mannens garderobe:

«1 Rød Klædisstach med grønt plysses overlif og 6 par sølfbennich der udj for 4 rd : 2 : —
1 bron klædisstach med overlif 1 rd : 1 : —
1 gl. Rød klædistrøye — : 2 : —
1 Nesten Nye Carmandz trøye 2 : 1 : —
1 gl. rad trøye af klæde med Messing knapper i ..... — : 2 : 12
1 hvid Vadmelstrøye ..... — : 3 : —
1 do. hvid trøye ..... — : 2 : 16
1 nye sort Vadmelstrøye ..... — : 3 : —
1 gl. sort trøye ..... — :—: 12

1 sort Klædis lifstøche Med Messing knapper udj ..... — : 2 : —
1 graatt klædis lifstøche ..... 1 :—: —
1 par sorte Vadmelsboxer ..... — : 1 : 8
1 - nye do. ..... 1 :—: —
1 fin Lærredzskiorte ..... 1 :—: —
1 hiemmeskiorte ..... — : 2 : —.»

Av et skifte 3. oktober 1698 på Tveitan gård i Lunde ser vi hva storbonden Tollef Michelsøn eide av sølv blant et løsøre som i alt taksertes til over 300 rd.:

1 stort sølf Keebelte vektig $2^1/_2$ bismermarch for ..... 20 rd :—: —
1 mindre Sølfbelte vektig $1^1/_2$ bismermarch for ..... 12 - :—: —
1 sølfbeger vektig halv bismermarch.. 4 - :—: —
1 sølf Spraatte med 20 forgylte plader med ansigter paa, vektig 4 lod for 2 - :—: —
1 sølfskee med et forgylt brudesmycke udj ..... 2 - :—: —
1 par sølfskeer af et Slaug med forgylte taarn paa Enden à 5 mark.. 2 - : 2 : —
1 stoer skee med Aarstahl Ao. 39 .... 1 - : 1 : —
3 skeer med knapper paa Enden .... 1 - : 3 : 12.»

Foruten Tveitan hadde han 4 andre gårder og en del skog av samlet skyld $14^1/_2$ tønde med bygsel. Enken avsto hele sin arvepart til barna — «af Aarsage, effterdj hun Nu en høyaldrende Qvinde Monne Vere og her effter sig icke med noget gaardsbrug Ville befatte».

Når et ektepar ikke etterlot barn, kunne det bli spørsmål om hvilke utarvinger var nærmest berettiget

til arven. Retten forlangte da en fremstilling om avdødes ætt. Et eksempel på en slik har vi fra gården Vik i Gransherred hvor det 10. oktober 1676 holdtes skifte etter «Asloug Wiig imellem hindis Mand joen Viig med hans 2de søhner giermund och Anders paa den Eene side och Sallig Aslougs arffuinger paa den anden side efftersom di hafde ingen børn sammen. Hr møtte Torgrimb Nissj och Gunlech Bolckesiøe och sette dett for Mændr til dombs huilchen af dennem arfuen bør at tage huor paa de opreignede deris ættelægh til den døde saaledis

Amund och Halvor vahre brødre

Torgius — Asloug som arfuuen tømtis efter — Torgrim Nissj

Rønnoug

hindis Børn som Gunlech Bolchesiøe er formynder for.

Hraf befindis den dødis broderz børnebørn som Gunlech bolckesiøe har ombud for — er nærmere til denne arff End den dødis faderbrodersøhn thj Arffuen maa iche komme Vndr anden brodergræn, och derfor hafr vj kiendt Gunlech Bolchesiøes Stifbørn Arffuen til . . .»

Skiftet gir videre en oversikt over adkomstbrevene til jordegodset og refererer til pantebrev av 1643, som vi ellers ikke ville hatt anledning til å få beskjed om da de vanlige tingbøker ikke er så gamle:

«Belangende godtzitt her udj grden følger denne ombstendighed, at Joen Wiig med hans første giffte Aase Biørnsdatter som var Giermund och Anders Moder hafr tilsammen Indhiemlet hr i grden fra Torgrim Torgoutson 2 og $^1/_2$ mele udj Viig for 20 og $^1/_2$ rd. pantbreffuit dat. det aar 1643, noch pandtet $^1/_2$ mele aff Kittel Landverch for 6 rd. det aar 1643 noch Indløst 1 mele af Storre Torgrimb, noch 1 mele udj Langlimb var Aasis godz er indvendt her i grdn, bedrager sig tilsammen 5 meller godz udj Viig, som Joen och hans quinde Aase Sollte til Madtz Bastiansen, mens M:Bast: hafr igien Soltt til joen Wiig och hans sidste quinde Asloug 1 td. godtz hr i grd for 160 rd dr udj bereignis $^1/_2$ td. godtz udj Biørge Vahr joens odell for 40 rd. . .»

Skiftene gir ikke bare beskjed om barn men også om barnebarn, når de er direkte arvinger. Her er et eksempel fra Hvannes i Sauherred hvor enken Aase Olsdatter etterskiftes 30. januar 1733. Hun har vært gift 2 ganger og har 2 kull barn:

Hans Olsen, død. Hans barn:

Anun Hansen 27 aar som er utkommandert i kongens tjeneste.

Hans — 20 —

Gunhild Hansdatter, gift med Ole Rollevsen Bergen.

Ingeborg — gift med Lars Andersen Arud

Ole Pedersen Rui, gift, myndig

Rønnaug Olsdatter, 60 aar, ugift

Marthe — gift med Johannes Børte
Aslaug — — — Torgrim Kittelsen Lunde
Anne Pedersdatter — — Ole Kittelsen Kløver.

På øvre Trontveit i Nissedal holdtes det 11. november 1765 skifte etter Asger Torgiersens hustru Kirsten Joensdatter. Nettoformuen var hele 3449 rd. og 8 skilling. Blant annet taksertes en hel del gammelt arvesølv. Det er av stor betydning for etterforskning av en slekt at monogram og årstall er gjengitt:

«1	Rødt Hamborger Kruus med Sølv Laag og een Mark 10 s. paa Laaget og Naufn A.T.A., T.K.J.D. samt aarstall 1761 for	8 rd. : 3 : —
1	Puuset Sølv Støb med Naufn A.T. S.T. og K.J.D. samt aars tall 1737 for	5 - : 1 : 12
1	do. med Naufn T.T.S. og S.C.D. og aarstall 1716	4 - :—: —
1	udpuklet do. med 3 knaper under	3 - :—: —
1	do. smallere $2^1/_2$ rd.	
1	liden Sølv Kox med øhre	— - : 7 : 12
1	Sølv Skeed med Rundt Skafft	1 - : 2 : —
1	do. med langt smalt Skaft og Vindrue bag paa	1 - : 2 : —
4	do. med flat Skafft og Naufn A.T. S.T. K.J.D. og aarstall 1739 ..	6 - : 1 : —
1	fladt do. med naufn Ahled Jacobsdatter Moeland	1 - :—: 12
1	Dusin Store Sølv Maljer med Skaale Løw	6 - :—: —
1	Dusin smaae do. med Skaale Løv	5 - :—: —

1 Dusin Mindre do.	4 - : 2 : —
1 Dusin do. med Slette Knaper udj	3 - :—: —
1 Dusin Smaae do.	3 - : 2 : —
2 pr. tviegiorte Løv Spender med Kaarsløv	6 - : 2 : —
2 pr. do. med Slætte Løv udj	5 - : 2 : —
2 pr. tviegiorte do. med KaarsLøv udj	4 - :—: —
1 pr. do. med slætte Løv	1 - : 3 : —
1 Flad Lenke med Speciedahler udj og 3 Skaaleløv	8 - :—: —
1 rundt Sølv Lenke med Naal 4 al. langt og 1 Rixort udj med 3 Skaale Løv for	4 - : 1 : —
1 rundt do. med Naal 9 qtr langt	1 - : 3 : —.»

. . . . . .

. . . . . .

Av bøker eide han:
1 bibel 1 : 3 : —, 1 Brochmans huuspostil 3 : 1 : —, 1 Møllers do. — : 6 : —, 1 Chatechismus paa Sang — : 1 : 8, 1 bog kaldet Præste Piine — : 1 : 8, 1 do. kaldet den aandelige Politie — : — :20, 1 Psalme baag — : 1 : 12, 1 Evangelie baag — :1 : 12, 1 davids Psalter — : 1 : —, 1 beedende Kiæde 16 s., 1 gl. baag — : 1 : —, 1 do. kaldet Kiernen af alle bønner — : — : 10, 1 do. kaldet Jessu Syrach — : — : 16, 1 gl. do. — : — : 10, 1 Psalme Bog i kirken — : — : 16.»

I forbindelse med de takstforretninger som ble holdt over hus og eiendom, kan vi ofte finne en fullstendig beskrivelse av bygningene på gården, værelsenes beliggenhet, antall av vinduer og ikke minst av kakkelovner

som var en stor herlighet som det ikke fantes mange av i hvert hus. Eksemplet nedenfor er hentet fra skifteoppgjøret etter rådmann i Skien Christopher Jørgensen Flood 17, november 1711:

«Gaarden i vestre Ende af Schiegaden paa Søndre side, Bestaaende udj Efterschrefvne bygning og Ind-Reedning, — Een dagStue med tvende vindueKarmer, uden videre Indreedning, Et stort schab, Et lidet Sengekammers derudj, Een liden Jern kackelofn, 1 lidet schab, en Stolpe Seng, et lidet Bord, Et andet lidet Camers der udj Een liden Jern Kackelovn, Et Carnap Kamers med vinduer og uden videre Indreedning, Ett Kiøcken med Bagerovn, under Stuen og Sengkammeret tvende murede Kjeldere, wedekamer og Et lidet gaars Rom, tilsammen med Tømbte anseet for 180 Rdr.»

Av inventaret kan vi slutte oss til familiens interesser. Redskap og verktøy kan røpe husfarens yrke.

Nevnte rådmann ble student fra Odense skole 1673. Ved sin død eide han et bibliotek på 261 bind som alle navngis i skiftet og oppføres etter formatene «in Folio», «Qvarter», «in octavio», «in duodecimo». Han har øyensynlig vært musikalsk også for under «Træfang» nevnes «1 Positif med 4 stemmer» verdsatt til 10 rd. og «1 fiol med bue» for 2 ort. Av det redskap han eide, har genealogen E. A. Thomle fremsatt den formodning at han også har syslet med orgelbygging.

Men det er ikke bare verdien av løsøre og eiendom vi får rede på. Skiftene kan også gi et godt innblikk i avdødes økonomiske forhold og levestandard gjennom årrekker.

7. desember 1712 holdes det f. eks. skifte i Langesund hos Sr. Jørgen Pedersen Flood etter hans «ved Døden

afgangne kieriste, DydEdle Sl. Helvig Hansdt. Møller, Jmellem VelErmelte Hindis Kieriste Sr. Jørgen Pedersen og Hindis efterlatte Børn med hindes forrige Sl. Kieriste Christen Pedersen Lund aulet.»

«Gaarden udj Langesund paa Vestre side som Sr. Jørgen Pedersen iboe, af Bygninger, under og ofuerværelser, samt muuret kielder, med derudj Nagelfaste Indredninger, sambt 8 Jernkackelovner, item indmuuret kaabberbryggerkiedel samt en Søeboe med videre bygninger og Tomters begreb, ligesom nu forefindes huor af gifues grundeleie til velbe Fru GeneralMajor Arnoltz Fru, aarlig 4 rdr hvilke Bygninger med nustaaende Søeboede saasom de 2de ved Forrige Skifte verende gl. Søeboeder A° 1708 ved v-løchelig Ildsvaade forgik, nu ansees og vurderes 600 rd.»

Bare i denne innledning får vi mange viktige opplysninger. For det første eier familien ikke selv tomten, men betaler årlig grunnleie av den; det skifte som nevnes 1708 er holdt etter hennes forrige mann. Og for det tredje er sjøbodene brent i mellomtiden. Sr. Jørgen Pedersen eide diverse jordegods både i Skien, i Bamle og i nærheten av Kragerø, men her hadde han også vært hjemsøkt av uhell — både flom og brann:

«Søndre Kolstad gaard 3 hudder med bøxel og herlighed, samt dessen paastaaende huse og (qvernstøet saasom qvernehuset udj denne høstflom er meget beskadiget og ubrugelig) med gaardens tilliggende pladser og undehørende Kragerø hafnen desses afgaaende grundeleie og Ringe penge, huilket efter auctionsskiødes udvisning af dat. 4. martj 1702 hafuer kostet 2741 rd. saa faar det og for samme summa udj forrige skifte er anseet, og endskiønt Kragerø by A° 1711 d. 3. febr.

ved Ilds-vaade bestedeelens huuse Blev afbrendt, saa ansittes det dog for samme summes indkjøb 2741 rd.»

Sr. Jørgen Pedersen var ikke så belest som sin farbror rådmann Christopher Jørgensen i Skien, han eide bare disse bøkene:

«Kong Christian dend andens Bibel in fol. 2 :—: —
Brochmans Huusposstil 2 :—: —
Gerners Huusposstil ..... 2 :—: —
Doctor Lütters Diskræde paa Tydsk ..... 1 :—: —
Magister Rasmus Kirke og verdslig Historie Bog ..... 1 :—: —
Christian Quintj Norske laubog in qvarto 3 :—: —
1 forordningsbog for 1684 til 1800 ..... 2 :—: —
Den bedendes kiede in octavo ..... —: 1 : 8
3 Bønne og Psalmebøger 1 :—: —.»

Til gjengjeld var han det praktiske livs mann, en bedriftsherre av anselige dimensjoner, som til og med kunne forstrekke Hans Majestet med et lån når det knep, og som bygget og reparerte krigsskip på eget skipsbyggeri i Langesund. Skiftet som begynte 1712, er fremdeles ikke sluttet 12. februar 1715:

«At samme skifte ej tilforn er kommen til slutning Er adskillige aarsager, saasom udkrefuende Rigtighed og Liqvidation for Jørgen Pedersen med Een og anden Inden og udenlands han hafuer haft handel og vandel med Item ventede at skulle faae en fornøjelse for dend anseelige skud han hafuer giort til kongens tieneste siden Krigens begyndelse af den Rest for Fregatten Løwendahls Gallej, og Reparationer paa endeel her udi Nordsjøen værende krigsskibe med videre fornødigende Rigtighed til Skifteds afhandling og Endskab.»

Kongens gjeld til ham spesifiseres slik: «Hos kongen som paa interesse er laant d. 11. juni 1710 Capital ..... 300 :—: —
Resterende renter der af fra 11. juni 1712 til 11. decb. 1714 som er $2^{1}/_{2}$ aar à 5 procento 37 rd. 2 ort 37 : 2 : —
En hos Kongen for en Rest af den til Deris Majts solte Fregat Løvendahls Gallej til Højstbemelte Deris Ko: Ma: Esqvadre i Nordsiøen efter ofuerlefuerede Reigning til Slodzloven ..... 2759 : 3 : —.»

Alle de seks barna fikk en del av sin morsarv utlagt i «Guldenleus Galley», «som ligger nu oplagt i Holland».

De fartøy som Sr. Jørgen Pedersen har bygd for egen regning beskrives også, alle utstyrt etter krigens lov med kanoner, håndgevær og ammunisjon — til tross for at de bar så fredsæle navn som «Getsemane» og «Stjernen».

«Gietsemane, drægtig 223 læster med sin tilhørende staaende og løbende Redschaber, Seil, Ancher og Anchertouer, Item 12 4-pundige af Jern 4 Basser med videre dertil hørende Ammunition efter forfattede Inventarium førend schibet befragted udgick til Søes som da blef taget i øjesiun og andseet med handtgevær 4300 rd.»

Av varelageret på sjøboden får vi et inntrykk av krigstidens levnetsmiddelpriser:

«20 tdr. Rug 30 :—: —
30 — malt ..... 37 : 2 : —
25 — hvid dansk haure .... 25 :—: —
6 — erter 10 : 2 : —

6	—	byggryn	15 :—: —
6	—	hafregryn	12 :—: —
6	—	saltet kiød	18 :—: —
2	—	speggesild	8 :—: —
1	—	lub	2 : 2 : —
2	—	spansk salt	8 :—: —.»

Begravelsesomkostningene oppføres med 250 rd. men spesifiseres ikke. Men det gis eksempler på at alle utgiftene oppføres, så vi kan være fullt klar over det som forlanges ved en standsmessig likferd med påfølgende gravøl. Det gjelder bl. a. den rike Kristianiakjøpmann Peter Cudrios hustru Karen Andreasdatter Hofgaard som skifte holdes etter 19. juni 1797:

«*Begravelses-Omkostninger*

For Madame Karen Sal. Peter Cudrio som døde her j Christiania den 19de Junj 1797 om Morgenen Klocken 2 slæt og blev begravet Fredagen derefter den 23de Junij udj sit gravstæd paa Christiania Byes Kirckegaard, — nemlig Junij 21de Betalt Hr. Stabs Chirurgus Smith

for sin opvartning	*25 :—: —*
For Kamfer	*— :—: 12*
For 1 Brev Knappenaaler	*— :—: 14*
22de Betalt til KircheVærgeren Johan Krog for Jordens Aabning	*4 :—: —*
og for alle Klokker med den store forud	*7 : 1 : —*
Betalt til Præsterne, nemlig Hr. StiftsProvst Lumholtz	*30 :—: —*
Hr. Pihl Residerende Capelan	*15 :—: —*
Hr. Thullesius 3de Præst	*12 :—: —*
Hr. Bødtker	*5 :—: —*

og Klocker Cornisch	*8 :—: —*
23de Betalt for et Mandel Brød	*1 : 3 : —*
og for endeel Sukkertøy	*2 : 2 : 16*
for 1/4 pd. Pommerantz Skall og 1/4 Pd syltet Jngefær	*— : 2 : —*
Krydder Kavringer og Kringler, samt Præsident Kringler for	*2 :—: —*
Madme Lund for et Par Voxlys med Floer og Baand	*39 : 1 : 8*
Viinhandler Ole Smith for bekommet Viin-Vahre	*10 :—: 3*
for 1 Butellie osqvela	*— : 2 : —*
Betalt til Byens Bedemænd for deres opvartning	*6 :—: —*
til 4re Dicipler af Skoelen som bar det Fløyels Klæde over Kisten	*8 :—: —*
til Een Dicipel som uddeelede Parre Sedlerne	*2 :—: —*
til Kudsken som kjørte Bedemands Vognen for 2 dage	*2 :—: —*
til Tjeneren som var med Bedemands Vognen for 2 dage	*2 :—: —*
til Ole Bleegedammen som tilsiger Kudske og Tjenere	*2 :—: —*
til 8te Kudsker til HalvVognene	*8 :—: —*
til 5 Kudsker til Heel-Vognene	*5 :—: —*
til 5 Tienere til Heel-Vognene	*5 :—: —*
Til Ringerne som var 9 stk. tilsammen	*1 : 2 : —*
til 4re Vægtere for opvartning ved Graven	*1 :—: —*
For Røgelse pulver	*— :—: 4*
For 1 Flaske Slagvand	*— :—: 10*
DrickePenge til den som bragte Marchal-Staverne hid og Hentede samme igien	*— : 1 : 8*

LiigKonen Dorthe Torsting for hendes Opvartning saavel før, som Begravelsesdagen j alt ..... 10 :—: —
Een Kone som vaagede over liget en Nat — :—: 8
26de. Gunder Christensen Snedker for en dobbelt liig Kiste, og den inderste Harpixet samt Vahrelaag ..... 24 :—: —
Jørgen Knudsen Kleinsmed for at beslaae den yderste Kiste ..... 7 :—: —
Betalt Mahler Jespersen for at Mahle Skilterne til Voxlysene samt den inderste Kiste og Vahre laaget 5 :—: —
For 2 Sæcker Granne Bar ..... —:—: 16
Til det Store Kiøbmands liiglaug ..... 28 :—: 16
28de. Betalt til Hr. Amber for Grav-Skriften ..... 10 :—: —
Julj 3de. Betalt Sadelmager Hammerstue for at trække Kisten med Klæde .... 5 :—: —.»

Et skifte bør man lese nøyaktig igjennom og merke seg alle de navn som forekommer — debitorer, kreditorer — alle kan ha betydning for den videre etterforskning. Og fremfor alt må man være oppmerksom på de menn som oppnevnes til verge for barna. Formynderne ble alltid tatt ut blant de aller nærmeste pårørende, såsant det fantes slekt innen rekkevidde. Det er ikke nok å lese gjennom innledningen til skiftet. De utførligste opplysningene om formynderskapet er å finne ved skiftets avslutning.

TINGBØKENE

Når pantebøker og skifteprotokoller svikter, er tingbøkene den eneste kilde som er bevart av sorenskriverarkivene fra 1660-årene. Tingbøkene er ikke forsynt med noen innholdsfortegnelse, så gjennomgåelsen krever lang tid. Skriften kan tildels volde vanskeligheter for en som har gjort seg fortrolig med håndskrift og terminologi i pantebrev og skifter. I tingbøkene møter vi en langt friere stil og et langt rikere ordforråd. Gjennom rettsforhandlingene kommer vi menneskene så tett inn på livet at vi ser dem for oss som levende skapninger av kjøtt og blod. De blir noe mer for oss enn bare navn og tørre data. De er mennesker som vi selv, fylt av lidenskaper, lengsler, hevntørst og ergjerrighet. Riktignok er det så at det oftest er de minst tiltalende egenskaper som trer frem. Og det er mange mennesker av idag som kvier seg for å ta med i en slektshistorie opplysninger som stammer fra tingbøkene. De synes at forfedrenes bedrifter går deres egen ære for nær. Betroelsene kan komme til å skade slektens gode navn og omdømme, mener de.

Og mennesker med temperament og trang til livsutfoldelse er det vi møter i tingbøkene. Det er som dikteren har uttrykt det: Hvo som intet våger kommer ikke i tukthus. De stillferdige og rene av hjertet,

de som ingenting våget, hører vi mindre om utover det at noen av dem kunne bli oppnevnt til kirkeverge eller lagrettsmann. Jo mere krangel og uvennskap det har vært om grenser og odelsrett, jo mere kan vi vente å finne om beboerne på gården. Det var følelsen av å være urettferdig behandlet ved odelssøkssmål som avlet hat og holdt hevntrangen vedlike og var foranledningen til de fleste slagsmål og drap.

Gjennom odelssøksmålene kan vi få uventet gode opplysninger om flere generasjoner tilbake, som vi ellers neppe ville hatt utsikt til å få rede på.

Under en odelssak på Vrå og Flatland i Vrådal 17. oktober 1665 kan vi f. eks. få så verdifulle meddelelser som disse (se fotostati av Øvre Telemark østfjellske tingbok 2 inntatt side 79):

«*Her imoed møtte die Jndstefnte forregaf denne ødegrd hafr Vehrit v-paastefnt fult och brugt Vndr fladeland nu udi fierde led, och udi begyndelsen oprydt Ved deris oldefadr Targier Fladeland, da Christoffr vraae lefde, derom opreignit begge parterne deris Ettelægh saaledis:*

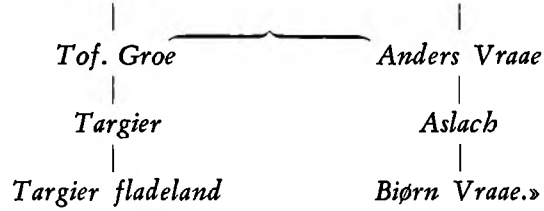

I andre tilfelle kan vi få referert adkomstbrev fra et par hundre år tilbake som det ellers ville vært små chanser for en arkivforsker å finne. Se fotostatiet av

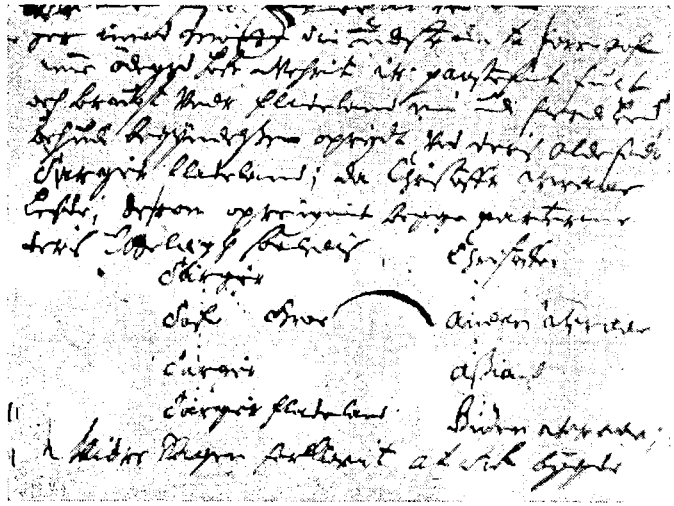

Fra en odelssak i Vrådal, 17-10-1665.

Øvre Telemark østfjellske tingbok 3, inntatt side 81, hvor det heter:

«Aadne Jelle Jord hafde lehns: Stefningh och tiltahlit Olle Dallen, och hans arffuinger eptersom han kiender sig vere rette Aasædesmand paa Dallen och hans Sl. fader hafr hæfdet och bygt paa samme grd, som 6 mænd hafr kiendt udi penge, huor eptr dj iche hafr villet betahle hannem, dr for formeener at ville vige til Grden sit odell och hæffd at besidde och bruge, eptersom han blifr Giordt husvild, och ingen Nermere hielp ved, som Olle Dallen grden for hannem rødelig giør, videre vill haffue rentte aff sine hæfdepenge, som di brugt och besiddet hafr item Stefnt dennem med alle deris brefr for godsit etc. dj indstefnte møtte och først beviste huorledis denne Grd indhiemblit er Ved

mageschiffte och kiøb aff Arne Zigurdsøn och deris forfædre breffuerne dat. 1420, 1440, 1490, 1566, 1577, 1590, som igien er leffueret dennem paa schræffuen huor med Arne och Gurj hafr Eyed 20 Mælr udi disse Jordeplazer Sand och Loffthuus och Staffdall til schifftis deris arfuinger imellem

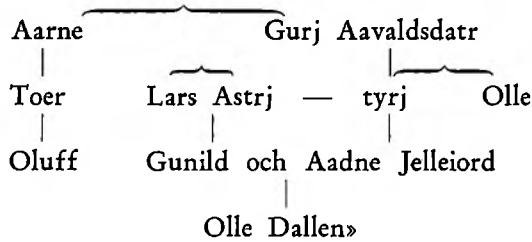

Ved tålmodig gjennomlesning av tingbøkene kan en arkivforsker, som vi forstår, ofte komme til en overraskende grei løsning av problemene. Odelssakene gir også ofte opplysning om søskenrekken i generasjoner tilbake. For eksempel kan vi i en tingbok for Nedre Romerike for 1717 finne en så klar utredning:

«Dend opsette Sag imellem Gundmund Haretoen og Olle ToreEid er foretagen og møtte Citanten Gundmund Haretoen og fremfordret dend udj Rette og derpaa fremlagde et schiøde fra hans Eldre broder Søfren TorEid Hvor ved er hannem Solt besidelse Retten til den halve Dell torEid som Olle Tostensen paaboer for 50 rdr dat 15 Martj 1717 noch fremlagde et skiftebref imellem Gundmund TorEids børn Dat. 10 Julj 1678. Olle TorEid møtte og siger at hans qvinde Var Arne TorEidz daatter og Gundmundz faderbroder og yngre end hans TorEid som var den Elste søn efter Gundmund TorEid og Arne TorEid har tilkiøbt

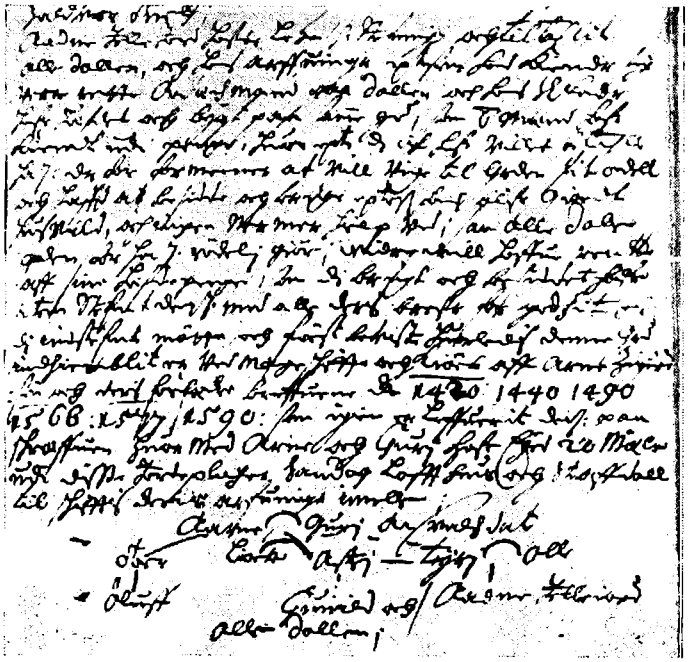

Fra odelssak på nedre Dalen i Telemark, 28-11-1667.

aasedes Retten af Anders Killingmoe som var broder-søn til gamle Gundmund Jeppesen TorEid og derpaa fremfordret Siver Nebbenes som tilstaaer at ved 40 aar siden Var hand paa TorEid og sad og Drach med Gundmund TorEid og hans Sønner da sagde Arne Gundmundsen TorEid som da boede paa Gaarden med Hans TorEid Citantens fader og hver brugte den halve deel som siden er scheed af dem og deris arvinger, da tog de frem et Pergamentz bref som de leste imellem sig broders, da sagde Arne TorEid det er iche noch der staar derudj Jeg maatte betale Anders Killingmoe

som var brodersøn til Gundmund TorEid, 12 rdr for Aasedes Retten paa Nyt og hand har hørt Anders Killingmoes fader var Eldre end Gundmund ToreEid som vare brødere, og som de stod og taltes ved spurde Provet Arne om hand tog bevis for disse penge, der til hand Svarede Nej dertil sagde at det hafde veret ligesaa godt ieg hafde givet dem bort, der til Arne Svaret Det kommer dig iche ved.»

Det ble lagt stor vekt på gamle folks utsagn. Ved et forhør om en sag i 1695 heter det f. eks.:

«Da fremb komb en gl. Mand ved Nafn Erich Berger Siger at verre 80 aar gl., oc hand mindes 70 aar tilbage oc iche Andet veed ensom Same Saug altiid har verit vdj fuld brug oc heffd, oc først brugt af Peder Erichsen borger vdj gl opsloe, oc Siden brugt af Søren Lauridsen i Christiania i 20 aar oc der Effter af hinde oc hindis Sl. mand Olle torstensen . . . .»

I tilfelle den gamle ikke var istand til å møte frem selv, ble de avhørt som hadde hørt hva han hadde uttalt en eller annen gang i sitt liv. I en odelsak 1691 vitner således 3 menn som har hørt Ole Ulvikens ord «da de siger hand, for dennem hafr sagt, at for 60 aar Siden tiente han hoes Gundmund tored, i 2 aar oc da hug de tyrre, østen for aaen, oc som Gundmund tored komb til dennem som hug tyred, Sagde hand at de hafr huget for Nær i paa Kølstad Side . . . .»

Kverulanter var påferde da som nå, og godt er det, for takket være dem får vi klarlagt mange innviklete familieforhold. Et eksempel kan vi finne i nedre Telemark tingbok 1 hvor en Taran Taastensdatter av Drangedal 2. mai 1660 stevner en hel del slektninger på Gåthaug i Hjuksebø for arv etter hennes farmor

Karen Taastensdatter. Hun forlangte å vite hvorfor de hadde utestengt henne fra arven og spurte i truende og lite smidige ordelag «om dj hindr noget at beschylde Endten VEgte och horebarn eller och om hun sig kunde haffue Vdj andre maader forseet saa hun icke maatte verre deelachtig at arfue och der med Største Vret at verre scheet och vederfahret».

Alle de innstevnte arvinger møtte «och fornehmelligen Ingeborre Suallestuen Nielsdatter som ehr i velmacht och allene tilstede aff alle sine Sødschind som arffuen togh dj andre ehre døde vndtagen en søster som ligger vdj vanmagt, huorfore hendr bleff tilspurt om hun viste aff huad aarsage dj hindr fra arffuen haffde Vdelugt, och om dj hinder noged at beschylde, huor til Suarede at dj viste hindr Indted at beschylde Jnogen maader mens der arffuen faldt vahr vdj den gl. loug huor broderbarn iche motte arffue med deres farbrødre som hun med schifftebreffr ville beuise, ey heller vahr forne taran dend tid fød eller kommen til verden mens hindes moder gich med hinder, och Ellers haffde hun der forvden en broder Rolff Taastensen ved Naffn som dend tid vahr født men hand bekom Ingen arff heller dend tid, och kunde hun iche heller benechte att Taran och Rollef Jo vahr deris broders børn Naffnlig Taasten Nilsen och han vahr deris ældste broder».

Vi synes tydelig vi ser for oss den gamle konen, Ingeborg Nilsdatter, «som er i velmakt», trygg og selvsikker legges frem i retten skiftebrevet etter moren. Det var datert 1604 og regner opp samtlige arvinger.

I tingbøkene ble også kontrakter om grenser mellom gårdene og takstforretninger over eiendommer innført.

På den måten får vi temmelig nøyaktig vite hvordan bebyggelsen av tunet så ut og hvordan bygningene var innredet. Vi tar et eksempel fra Nordre Jarlsberg tingbok 26; høsten 1764 var der besiktelsesrett på Søndre Hverdal i Sande:

«1 4-lafft Stue med 4 fag Vinduer udj, 1 Enkelt Kakkelovn, Paa denne Stues Nordre kant er Een Stue som bruges daglig tillige til kiøkken. Imellem disse 2 Stuer er en Stoer Svahl med En dør til gaarden i vestre Enden for Stuedøren ligeleedes En Svahl i Væst. Oven Over Stuen Et Chammer eller Sahl med 4 fag Vinduer og 1 Enkelt kakkelovn med Svahler uden for, ligeleedes oven over Svahlen i mellem begge de underste Stuer 1 Chammer med enkelt Kakkelovn 1 Fag Vinduer i Øst. Til Verelsene oven paa Een Trapp needen fra Svahlen Oven over den Nørdre Stue er ickun et uindreed Mad loft.

Paa den nordvestre Siide af den gamle Stue er 1 Bryggerhuus med En i øst tilbygt Inret Boe med Et Vindue i Øst. I bryggerhuuset 2de Vinduer i Væst og 1 Skorsteen med Bagerofn samt Een indmuhret liden gl. kobberkjedel i Skorsteenen. Uden for den Bygning Svahlen klæd med Bord. Paa den nordvestre Kant af dette huus er opbygd en korn Boe med gl. Spoen Tag, opbygt af gl. Tømmer. Paa dend østre Siide tilbygt 1 Sleede Sjuvl af værk og bord.

Et lahde og 1 love, ved den nordre lahdes nordre Væg er tilbygt 1 hæstestald og paa den vestre kant af loven mellem begge lahder staaer 1 lidet Skudslahde. Paa søndre lahdes Søndre Væg er tilbygt 1 Fæhuus og imellem Fæhuuset og laden een Fæe Staale eller Fæehang, under loven findes 1 underlove, Paa østre kant

af søndre lahde er tilbygt Een Svinestald Med 1 Udhuus i Nord til laavebroen, Alle med gl. Spoen belagt.

Sønden for udhuusene En kiølne, med den halve tækket, opbygt for nogle aar siden . . . . .»

Av en slik omstendelig beskrivelse kan vi følge forfædrene våre i deres daglige gang rundt om mellom bygningene på tunet. Og når vi så av skiftene vet hvordan møblene var plasert, har vi hele miljøet nært og virkelig for oss.

Når man begynner å lese gjennom gamle tingbøker, blir man så fullstendig revet med av stemningen at det er vanskelig å bryte av når lesesalsinspektøren tar til å ramle med bjellen og varsler at nå er det slutt for idag. Spenningen står fullt på høyde med de mest fengslende kriminalromaner av idag. Innholdet er så variert, så altomfattende menneskelig. Vi blir grepet av skjebnene i dem. Vi lærer å kjenne menneskene i alvor og fest, i gravøl og i bryllup, hvor det ofte ble kikket så pass dypt i kruset at stemningen ble amper og krakilsk. Ikke sjelden endte gravølet med slagsmål og blodsutgytelse. Det var nok ikke bare hallingdølenes kniver som satt løst i sliren. Temperamentet var like sprudlende og livsnært i de andre delene av landet også.

Vi kan nok lese om både drap og udåd av mange slag, men det hele foregikk i gemyttligere former enn vi er vant til idag. Iallfall vil gjerne stilen som beretningen er holdt i, kaste et humoristisk og forsonende skjær over tragediene.

Vi kan f. eks. ta for oss en beretning fra en tingbok for Aker for 1712 om en kappkjøring mellom tre sleder fra Ravnsborg til Lysaker, hvor den ene sleden veltet og kjørekaren slo seg ihjel. En av kameratene

forsikret at han aldri hadde sett vedkommende før han så «at den døde hafde veltet i becken og var igien opstanden.» Forøvrig ga han følgende dramatiske fremstilling av dødsrittet: «Den døde Person kiørte det fasteste hesten kunde gaa i fuld spring. De veltet aldrig underveys, det var knap og med nød hand kunde styre ham, efterdi han kiørte saa ugrummeligens fast. Da de kom til lindestubben farende, fløy slæden saa fort derimod at han kom fra slæden og kunde ikke faa fat paa den mer, som den nu døde Person kiørte alt lige fort».

I et gravøl vinteren 1737 etter et lite barn på Revå i Sande, røk to av de sørgende opp i slagsmål ute på tunet. En stund etter kom den ene, Peder Hersgården inn igjen, «satte sig paa en stoel og ynkede og jamrede sig og bad Gud vilde hielpe hannem og daanede ned af Stohlen. Han var stocken udj sit venstre laar et hul og under det venstre axelblad 3de hul som var gandske blodig.» Straffeutmålingen var hard. Dommen lød på at «Ole Michelsen for dette hans Malefactum bør udrede trej lod sølf som beløber udj Penge Tyve og Toe Rixdr og Toe Rixort. Dernest fordi han har brugt knif samme hule Saar at øve Trende fembten lod Sølv eller $22^1/_2$ Rixdr, tilsammen Førgetyve og femb Rixdr. Samt udj denne Prosesses omkostning 3 rd. 3 ort».

En dypt menneskelig beretning får vi om piken Guri Eriksdatter Ryntveit som 23. oktober 1700 ble stevnet for barnefødsel i dølgsmål og ble dømt til «at miste sit Hovet». Et år senere ble hennes far ilagt 19 riksdalers bot fordi han hadde tatt datteren i farvaring og i 36 uker og 4 dager gitt henne «kost, tæring, ved og varme». En leser av idag fristes uvilkårlig til å gjøre sine egne stillferdige refleksjoner.

I farsskapssaker hendte det, som det stundom gjør den dag idag, at den beskyldte ville vri seg fra enhver befatning med pikebarnet. Men når han så ble truende foreholdt ansvaret ved å avlegge falsk ed, var han snart villig til å gjøre visse innrømmelser:

«. . . . da Efter at Edens betydning for Poul Anunsen bleff oplest og hannem derhoes formanit at hand Schal betenche Sin Sallighed, Som Staar i fare Saafremt hand falschelig Suer, da bekiente hand, at hand hafr haft med hinde at bestille Noget lidet . . .»

Har man først gitt seg i kast med tingbøkene, kommer man snart til å oppleve sannheten i det gamle ord: den som leter han finner — men ikke alltid det han leter etter.

LENS- OG FOGEDREGNSKAPENE DIPLOMENE

Gjennom lensregnskapene i Riksarkivet kan vi forfølge en gårds historie like ned til 1580-årene. Opplysningene er sparsomme om beboerne. Den første tiden oppføres bare gårdens navn og avgiftens størrelse, men når vi kommer forbi 1600 kan vi iallfall få angitt fornavnet til brukeren. Ved å lese gjennom regnskapene årgang for årgang vil vi da se når gården skiftet bruker, og etterhvert kunne slutte oss til slektssammenhengen av navnelikheten.

Har vi med en odelsbonde å gjøre, er vi straks lettere stillet. Da vil vi av det odelsgods som oppregnes se hvor meget han selv eide og hvor meget fremmede eide i gården. Et eksempel på «Mandtall og fortegnelse over odelsbønder» hentet fra Bratsberg lensregnskap 1615 anføres her:

«Thollef Hembs godtz:
Vdj Hogsruud i Søffueherritt eiger Bunden 3 tdr.
Cronen udj leding Smør 7 merker
meell 14 —
Vdj Neslannd i Drangedall eiger Bunden 2 tønder
Cronen vdj leding smør 6 merker
meell $^1/_2$ pund

Vdj Grimbstued i Nissedallen eiger bunden 1 td.
Olluff Groffuenn i Nissedallen 2 td.
Suennung Oppebøen i Sillegiordt 2 meller
Cronen eiger 3 Calfschindt
Cronen vdj skindschatt kalfschind 1
Biskop och Olluff schatt kalschind 2

Vdj Yllenn søndre eiger Bundenn 2 tønder
Olluff Torbiørnsønn 1 tønde
Cronen vdj leding smør 9 mark
meell 18 —

Summarum Cronen Ledingh och schindschatt aff forne Tholleff Hemb Samptt hanns med eigers Oddells gods
Smør 22 mark
Meell $1^1/_2$ pund 8 mark
Kalffschind 3.»

Medeiernes navn kan gi gode støttepunkter og det lønner seg ofte å ta omvegen om dem for å finne ut om det består et slektskapsforhold mellom dem og odelsmannen. I dette tilfelle ville det ligge nær å undersøke både regnskapene og diplomsamlingene for Groven i Nissedal og Oppebøen i Seljord for å se om Tollef Hem skulle være nevnt i forbindelse med disse gårdene, og for om mulig å finne ut hvorfor disse karene hadde andel i Tollefs jordegods.

I 1645 ble det opptatt et manntall i anledning av den ilagte «kop-skatt», det vil si en skatt pr. hode, pr. Kopf, hvor antall medlemmer innen hver husstand ble angitt. F. eks.:

«Hellie Aschildt och hans quinde, En Søn, Hans, en daatter, Ingeborg, en Tienestepige, Graae.»

«Tollef Holte ugift. 2 brødre: Halfuor og Effuen. 1 Tienestepige Ragnild, 1 quindfolch Ingeborg.»

Befolkningen ble stadig ilagt ekstraskatter til dekning av statens forskjellige utgifter til krigføring, prinsesseutstyr og til nybygninger, f. eks. av Akershus slott.

I 1647 ble det utskrevet en såkalt «seksdalerskatt» og i 1655 en «femdalerskatt» og skattemanntallet i den anledning kan gi slike opplysninger:

For 1647: «Aarnes i Saude som Torbiørn bruger schyller aarlig 5 td. deraff eyer hand selff met sin Vermoder $2^1/_2$ td. m. b., Gjert Clausen i Scheen $1^1/_2$ td. og Nes kierche 1 td., Ehr iche god for at schatte Videre End en fuldgaards schatt, denne gaard Er nu Nyelig affbrendt med alt huis manden Aatte, Saa hand ehr bleffuen gandsche forArmitt och iche ehr mechtig nogen schatt att kand vdgiffue och derfor efter kong. Maytts Skattebreff dette Aar forschaanit.»

Ved å undersøke jordeboken for samme år finner vi videre:

«Torben Aarnesis goeds: i Li $5^1/_2$ qtr.
i Giøsdal 7 meller
i Silleiord 1 melle 1 setting.»

Fra femdalerskatten 1655: «Otterholdt som Olluff bruger 3 tønder korn, deraff ejer Olluff Midgaarden Folchestad 8 meller med bøxel paa Ald gaarden, Effuind Sønstebøe $2^1/_2$ Melle, Hellie Aschildt 2 meller oc Jens Sanden $^1/_2$ tønde. Er Ringe Eyendomb till oc for høyt sat paa landschyld, Saa den iche kand achtis at schatte høyere end en halffgaard, Penge $2^1/_2$ daller.»

«Holte som Tollef bruger 6 tønder korn. Han selff

med sine brødre eier 4 tønder, Siguert Veigemb $^1/_2$ td., Effuind Biørensen $^1/_2$ td., Steener Doroltt $^1/_2$ td., Effuind Schillung $^1/_2$ td.»

Myndighetene pønsket stadig ut nye skatteobjekter. I tidens løp ble blant annet husleie, ildsted, hester, sko og parykker gjenstand for ekstrabeskatning.

I byregnskapene for Strømsø år 1700 finner vi f. eks.:

«Margrete Sal. Jacob Axelsens 1 ort 8 skilling
1 Ildsted ..... 2 - 16 —
betaller udj Huuse-
leje 6 rd. des 4de
part ..... 1 rd. 2 ort

2 rd. 2 ort.

Og i 1711 betaler Ober Toldbetient Henrich Thønning
«1. Af hans Paruq 3 rd.
2. Hans tvende Døttre af deris topper eller sæt hver 3 rd. er 6 rd., tilsammen 9 rd.
1 Tjenestedreng, 2 tjenestepiger.»

I egenhendig skrivelse fra Christian Green datert 8. april 1711 forklarer han:

«Er skipper bruger kort Paruche. Min hustrue bruger Jngen top, Fontage, eller franske Setter, men hellig saavel som Søegne Dage En Rund Lue med baandviske paa, och udj Liig begiengelse En Sort Lue af Sortte Knippels. Drengebørn: Ingen — uden min broder som bruger Paruche.»

Allikevel måtte han betale skatt av konens lue:
«1. for hans Paruqve ..... 2 rd.
2. Hans Hustrues Hue med wisk .... 2 -
3. Hans Broder af Paruq ..... 2 -»

Når lensregnskapene er gjennomgått, er tiden kommet til å ta for seg de aller eldste dokumentene, diplomene, både de som er trykt i Diplomatarium Norvegicum og det som finnes av utrykte diplomer i Riksarkivets og Norsk Kjeldeskriftinstitutts samlinger. Vi skal ta noen eksempler på hva vi kan vente å finne av opplysninger i slike kilder, og begynner med et skjøte fra 1625 hvor 3 settinger jordegods i Store Bøen i Gransherad blir betalt med en kjele, 1 tjeld og 4 sauer:

«Kiendis ieg mig Halduor Hualle i tudal och hermed for alle Vitterligt giør vdj dette mit obne breff at leeff bolckesøe i granitzherret hafuer fornøyet och betaldt mig en kiel for sex dlr., et tield for ij dlr. och firre søffuer for ij dlr. for iij Settinger schuld i Stoer bøenn i granisherret forne ligendes, Som mig aff dj sex Settinger som min farbroder leffs fader hafuer solt, er tilfalden, thj schall nu forne Leff och hans Arffuinger fødde och Vfødde for mig och mine Arffuinger fødde och Vfødde frij och frelseligen følge niude och beholde forne iij Settinger i Stoer bøenn, til euerdelig eie och Odel, Och beplegter ieg mig och mine Arffuinger fødde och Vfødde som forschreffuet staar Aldrig ydermeere der paa at gange eller talle i nogen Maader, dis til ydermeere Vindesbyrd at saa vdj Sandhed er som forschreffuet staar det vinder ieg med mitt Zeduanlige boemerche for neden Vnder och kierligen tilbedet John Thommesøn Voris landtzschriffuer Nirre hellebergh och Kittel folseland laugretzmend dette mit vdgiffne breff for mig til vitterlighz at besegle Actum hierdals ting den 17. may Anno 1625.» Nedenunder svake merker av 6 segl og 2 bumerker.

Fra 1599 er bevart et vitneutsagn om ættegrenene på Busnes i Hjartdal:

«Wij Eptern haluordt folselandt oc Asle berge Eedsuorne Laugrettismendt ij Hierdals prestegieldt kiendis oc giøre vitterligt mz thzte wort obne breff Adt thz er oss wdj Gudtz sandhedt fulduiitterligt Aat Euindt ketilss: paa Busnes hagde sig 2 døtter vidt naffn helge og Turidt, helge Aatte sig en søn hedt Torgrim oc Torgrims daatter er Marithe ketill Nessis quinde i Grannisherridt. Forne Turidt Aatte sig en søn hedt Stenar, Stenars sønner er Thore kraffuig oc Oluff haldelandt ij Numedall som ocsaa endnu Leffr. Till ydermere vindisbyrdt haffr wij wore Signether her vndertrycktt. Actum Nessj then 9 Martij Ao. 1599. H.T. A.G.»

Lignende prov om ættegrenene forekommer ofte i de aktene som er bevart fra odelssøksmål og kan kaste lys over generasjoner et par hundre år tilbake i tiden.

MAGISTRATSARKIVENE

Etterlyser man en kjøpmann, en håndverker eller en skipper, er magistratens arkiver de rette kilder å gjøre bruk av. Gjennom borgerskapsrullene vil det fremgå når vedkommende ble meddelt borgerskap. Ved å slå opp den angitte dato i magistratsprotokollene vil vi finne at han ved ansøkningen om borgerskap fremla attester av mange slag. En håndverker kan vi følge på den måten gjennom læregutt-tiden til han senere avsluttet utdannelsen med opphold i utlandet. Ofte står også innholdet av de forskjellige kontrakter referert, så vi kan sette oss inn i de arbeidsvilkår han arbeidet under.

Det gis eksempler på at en 11—12 år gammel gutt ble satt i skredderlære hos en mester som da forpliktet seg til å «lære ham Skrædder Professionen udi 8 Aar, som tager sin Begyndelse fra Paaske 1805 og endes Paaske 1813 og i samme Tid forbinder jeg mig til at lære ham Professionen saaledes, at han efter den Tid kan passere for en duelig Svend og i bemeldte Tid forskaffe ham forsvarlig Kost og Logi samt at holde ham til Konfirmation og give ham forsvarlig Klæde til udvendig Brug, Vask undtagen som hans Moder besørger.» Derimot garanterer guttens foresatte «at han skal opføre sig imod sin Mester, ærlig, tro, flittig, lydig og

lærvillig i bemeldte 8 Aar». Gutten skulle bo hos mesteren, og hustukten var streng. For hver natt gutten uteble fra mesterens hus, ble læretiden forlenget med et kvart år.

Når så læretiden var utstått, ble gutten svenn, og når han fant tiden inne til å begynne selvstendig virksomhet, møtte han for magistraten iført fullstendig borgeruniform for å søke om borgerskap.

Som eksempel tar vi for oss urmaker Michel Poulsen, grunnleggeren av Alf Lies kjente forretning i Oslo:

«Magistraten i Christiania gjør vitterligt at Aar 1836 den 29de Juli fremstod for Magistraten Uhrmagersvend Michel Poulsen, der anholdt om at blive meddeelt Borgerskab som Uhrmagermester her til Staden, i hvilken Hensigt han fremlagde: 1. Attest af 24de Marts 1827, som viser at han er født den 25de Mai 1806 og døbt i Wangs Kirke paa Hedemarken den 26de næstefter, 2. Lærecontract oprettet mellem Uhrmagermester Simmers og Comparenten, dateret 5 Juni 1827, hvorefter han hos denne Mester skulde lære Uhrmagerprofessionen fra Paaske 1827 i 4 Aar, 3. Svendebrev udstedt af bemeldte Uhrmager Simmers den 30 April 1832, hvorefter Comparenten har udstaaet den omhandlede Lære i Uhrmagerprofessionen og der erhvervet sig den fornødne Duelighed for at kunne arbeide som Svend, han har derhos forarbeidet som Svendestykke et i alle Dele velgjort Cylinder Lommeuhr, 4. Attest fra oftmeldte Simers af 27de d. M. der foruden Bevidnelse om Comparentens Læretid og at han fremdeles har arbeidet som Svend paa Simmers Verksted tillige vidner om Comparentens moralske Vandel. 5. Attest fra Uhrmager Becker i Lübeck, dateret 2den April 1835, hvorefter Comparen-

ten i $^3/_4$ Aar har arbeidet som Svend ved hans Verksted, til hans Tilfredshed har udført de forekommende Arbeider og forøvrigt viist en god Opførsel. 6. Attest fra Uhrmager Altenburg i Hamburg af 25 Juni 1836, som vidner om at Comparenten har arbeidet ved hans Værksted fra 11te April 1835, samt at han har viist Duelighed, og en god Opførsel. 7. Attest fra Generalkrigscommissariatet, hvorefter Comparenten, der er over 27 Aar gammel, ikke er underkastet Udskrivning til militair Tjeneste. Da Comparenten var iført Fuldstendig Borgeruniform, fandt Magistaten Intet at erindre imod det attraaede Borgerskabs Meddelelse. Michel Poulsen blev derfor antagen og indskreven som Borger og Uhrmagermester til Christiania, efter at have aflagt den befalede Borgereed, hvorunder han lovede at være sin retmæssige Konge, hans lovmæssige Arvinger, og Norges Constitution troe, med god Villie og efter bedste Evne at udføre de Ombud og de Forretninger, som hans foresatte Øvrighed til Stadens og hans Medborgeres Bedste, maatte paalægge ham, — at ville holde sig Stadens Privilegier, saavelsom Anordningerne i Almindelighed efterrettelig, og iøvrigt i alle Maader at opføre sig som en ærekjær og retskaffen Borger. Comparenten blev dernæst paalagt inden 8 Dage fra Dato at forevise nærværende Borgerbrev paa Politikammeret.»

Originaldokumentene, attester og kontrakter til borgerskapsmeddelelsen vil som regel være å finne blant magistratens pakkesaker, som er ordnet kronologisk.

ANDRE KILDER

Av trykte kilder ingen kommer forbi som skal samle opplysninger om embetsslekter eller slekter med gamle familienavn, er de genealogiske fagtidsskriftene «Personalhistorisk Tidsskrift», «Norsk Tidsskrift for Genealogi» og «Slektshistorisk Tidsskrift» de viktigste. Men de er så alminnelig kjent at en nærmere omtale må antas overflødig.

I løpet av de senere år er det utkommet biografiske oppslagsverk for nær sagt alle yrker: læger, tannlæger, apotekere, jurister, prester, lensmenn, lærere, filologer og realister, forretningsmenn og flere. Sammen med de forskjellige utgaver av «Hvem er hvem?», studenterbøkene og andre trykte kilder er det en utmerket støtte under innsamlingen av opplysninger om nulevende mennesker, eller mennesker som har levet tett opp til vår egen tid. Om Norges geistlighet etter reformasjonen finnes det to håndskrevne oppslagsverk. Det ene, F. Schiørn's «Den norske kirkes embeder og prester» 1700—1900, er oppstilt i håndbiblioteket på lesesalen i Riksarkivet. Det annet, klokker Bastian Svendsens «Efterretninger om Geistligheden», oppbevares i Statsarkivet i Oslo.

I det første får vi ikke alene opplysninger om vedkommende prest selv, hans fødsel, embetseksamen, an-

settelser, forflytninger og død, men vi får også beskjed om samtlige geistlige familiemedlemmer både i hans og hans hustrus slekt. F. eks.:

«Scheen, Kristofer Winther Helgesen.
1809. 1833. 2. † 1850.
Farfars Farbror Jonas Andreas Scheen, Tjølling. 1) Kones Farmors morbror Andreas Jensen Reiersen, Pr. Dm. — 1785. Hd's Farmors Morbrors Sønnesøn Hans Chrystie Reiersen, Kraakstad. 2) Kones Bror Kristian Ludvig Nannestad, Mo.»

Bastian Svendsens notater er ordnet prostivis og gir biografiske opplysninger ikke bare om presten selv, men tildels også om hans hustru og barn, — men det er bare geistligheten i det sønnenfjellske Norge han behandler. For den øvrige del av landet har vi de trykte kilder J. F. Lampes «Bergens Stifts Biskoper og Præster, A. Erlandsens «Biografiske Efterretninger om Geistligheden i Trondhjems Stift» og tilsvarende for Tromsø stift.

En publikasjon som vakte voldsom oppsikt da den ble kjent, er byråchef C. M. Munthes artikkel «Vore fælles ahner» trykt i «Norsk Tidsskrift for Genealogi» 1924—25. Her gjør han rede for at en mengde norske embetsslekter nedstammer fra den jyllandske borgfrue fru Johanne Andersdatter til Asdal, som var født ca. 1385, død 1479 og i femtende ledd nedstammet fra Olav den Hellige. Hun var først gift med ridderen Hr. Bonde Due til Torp († 1425), senere med riksråd Hr. Niels Eriksen Banner til Vindstrup († ca. 1447) og etterlot 18 barn, 4 i første, 14 i annet ekteskap. Deres etterkommere er spredt over hele Skandinavien. Denne artikkelen er i 1941 utkommet i bokform under samme navn, forsynt med register over slektsnavn og

Fru Johanne til Asdal 1385—1479. Etter maleri gjengitt i Danmarks Adels Aarbog 1892.

henvisning til 2159 løpenummer så det er lettvint å finne sammenhengen i de forskjellige grener som fører tilbake til stammoren. Flere stamtavler som er utkommet etterat byråchef Munthes artikkel ble publisert, har som kuriositet tatt med en oversikt over nedstamningen fra Olav den Hellige.

I det følgende skal vi se et eksempel på hvordan man etter løpenummerne i «Vore fælles Ahner» kan finne tilbake til opphavet, vår fjerne frende Olav den Hellige, og videre til hans tippoldefar Harald Hårfagre.

31. Ingeborg Flood. *Herman Hoe Brodtkorb.*
1901. — *1878. —*

30. *Stine Olsen Mostad. 1856—1922.*

29. *Inger Laurine Wright. 1819—1910, 1. nr. 918.*

28. *Inger Jørgine Wesseltoft. 1769—1843.*

27. *Mette Margrethe Grubbe. 1734—1818, 1. nr. 1848.*

26. *Marie Wendelboe Kierulff. 1702—1767, 1. nr. 1847.*

25. *Karen Arentsdtr. Tønnesen.*

24. *Maren Andersdtr. Dedekam. † 1741.*

23. *Johanne Bertelsdtr. Kierulff. 1610—1691, 1. nr. 1838.*

22. *Inger Mortensdtr. Kierulff 15 . . — 1660, 1. nr. 1837.*

21. *Bodil Hansdtr. Mørk † efter 1640, 1. nr. 1836.*

20. *Johanne Vognsdatter, 1. nr. 1835.*

Just Wright Flood. 1850—1936.

Boye Joakim Flood, prost. 1806—1873, 1. nr. 1862.

Peder Jørgensen Flood, kaptein. 1756—1843, 1. nr. 1849.

Jørgen Pedersen Flood, skibsfører. 1725—1760.

Herman Grubbe, skibsfører. 1697—1782.

Ole Mortensen Kierulff, rådmann, 1660—1708, 1. nr. 1840.

Morten Olsen Kierulff, rådmann. 1631—1696, 1. nr. 1839.

Oluf Enevoldsen, fæster på Knudegaard, Øland, Limfjorden, † 1656.

Bertel Thomsen Kierulff, Vadum sogn, Nørrejylland.

Morten Pedersen Kierulff, herredsfoged, Kjær herred, † ca. 1600.

Hans Mørk på Saltumgaard, herredsfoged i Hvetebo.

19.	*Inger Jespersdtr. Vognsen. 1. nr. 1834.*	*Vogn Pedersen Vognsen til Hestrup.*
18.	*Mette Mathisdtr. Viffert † 1566, 1. nr. 1833.*	*Jesper Tordsen Vognsen til Hørbylund † 1526.*
17.	*Ellen Jensdtr. Seefeld. Levet 1509, 1. nr. 1832.*	*Mathis Jensen Viffert til Kongstedlund, † 1505.*
16.	*Birthe Nielsdtr. Banner. 1. nr. 1831.*	*Jens Mortensen Seefeld til Refsnes, † ca. 1500.*
15.	*Johanne Andersdt. til Asdal, f. ca. 1385, † 1479, 1. nr. 1.*	*Niels Eriksen Banner til Vinstrup, † 1447.*
14.		*Anders Nielsen til Asdal, † 1405.*
13.	*Johanne Andersdtr. Eberstein.*	*Hr. Niels Ovesen til Asdal.*
12.		*Anders Albertsen Eberstein.*
11.		*Albert, greve av Aberstein. † 1289.*
10.		*Otto, greve av Eberstein, † 1279, lehnsmand på Neugarten i Pommern.*
9.	*Sophie, grevinne av Gleichen.*	*Diderik, greve av Eberstein, † 1256.*
8.	*Sophie av Orlamünde. † 1244.*	*Lambert, greve av Gleichen, Thüringen.*
7.	*Sophie, datter av kong Waldemar I, den Store av Danmark.*	*Sigfrid, greve av Orlamünde, † 1206.*

6.		*Herman, greve av Orlamünde, † 1176.*
5.		*Albert Bjørn, hertug av Sachsen † 1170.*
4.	*Elika av Sachsen, † 1142.*	*Otto den rike, greve av Ballenstedt.*
3.		*Magnus, hertug av Sachsen, † 1106.*
2.	*Ulfhild Olavsdatter av Norge, † 1071.*	*Ordolf, hertug av Sachsen.*
1.	*Astrid av Sverige.*	*Olav den Hellige, † 1030, sønnesønns sønnesønn av Harald Hårfagre.*

I dette tilfelle vil vi finne at nr. 29 på listen Inger Laurine Wright er utstyrt med et annet løpenummer enn hennes mann Boye Joakim Flood. Det viser altså at hun på sin side gjennom slekten Wright også kan føre sine aner tilbake til samme utgangspunkt. På den måten vil ofte en person kunne påvise avstamningen til Fru Johanne til Asdal gjennom flere av sine forfedre.

Studiet av «Vore fælles Ahner» vil stadig føre til at man på den mest forbløffende måte kan utvide sin krets av påviselige slektninger, selv om det bare skjer i sjette, syvende og ottende ledd. Skulle dette verket allikevel ikke få blodet til å blåne spontant i våre årer, kan vi forsøke å sette oss inn i Mogens Bugges kuriøse kjempearbeide «Våre forfedre» (Oslo 1939) hvor han har samlet alle påviselige forfedre til Johanne til Asdal. Mens byråchef Munthe «bare» har fått med 350 av våre «nye» forfedre, har ingeniør Bugge tryllet frem over 1200 enda nyere.

NAVN OG NAVNEBYTTE

I det foregående har vi sett hvordan bondebefolkningen tok navn etter den gård de i øyeblikket bodde på og skiftet nytt ettersom de forandret bopel. Skikken med å anta «sen»-navn etter farens fornavn var felles for alle lag av befolkningen. Så sent som i 1700-årene gjorde ikke en mann bestandig bruk av slektsnavnet, selv om det var ansett nok. Han brukte ofte bare sitt «sen»-navn, selv når han undertegnet offentlige dokumenter. I skiftet etter ham er det heller ikke alltid familienavnet er nevnt.

Når vi tar for oss et gammelt navn, et såkalt familienavn, kan det være stavet på en såpass fremmedartet måte at det ikke faller oss inn med en gang at det opprinnelig er utledet av et ganske alminnelig gårdsnavn. Riktignok er en rekke gamle norske familier innvandret fra Danmark, Sønderjylland, England, Frankrike, Nederland og Tyskland for 200—300 år siden eller mere, men størstedelen er av urnorsk opprinnelse. En slekt som f. eks. Aabel er fra gården av samme navn i Birkenes sokn, Aschehoug fra gården Askehaug i Aas, Follo, Eyde fra gården Eide i Eid sokn, Nedenes, Fougner fra gården av samme navn i Gausdal. Kielland stammer fra en Niels Lauritzsøn (1618—1673) som bygslet gården Kjelland i Sokndal sokn 1665. Kiær

har navn etter gården Kjær i Borre. Lindboe etter gården Lindbo i Værdalen, Engelschøn etter en gård i Østre Moland, Engelskjenn, i 1723 stavet Engelsthiøn o.s.v. På samme måten har mange av de innvandrede slektene navn etter stedsnavn i sine hjemland. Familien Aall etter Aal sokn i Ribe amt, Aars etter soknet av samme navn i Aalborg amt, Hagerup fra landsbyen av samme navn i Fredriksborg, Danmark, Kjerschow etter gården Kirkeskov eller Kjærskov i Jylland.

Også her hjemme hendte det ofte at en mann, særlig en prest, tok navn etter det sokn han bodde i. Navnet Stockman er således utledet av Stokke sokn i Jarlsberg hvor Christopher Hansen Stockman døde som sokneprest 1642. Slekten Hielm har navn etter Hjelmeland sokn i Ryfylke hvor stamfaren Jens Pedersen var sokneprest 1597.

Et eksempel på at et gårdsnavn har måttet vike plassen for et «sen»-navn som slektsnavn, har vi i familien Gløersen som har navn etter Gløer Jonsen Rønneld (1640—1713).

At et familienavn kan være tatt opp av kognater etter at mannslinjen er dødd ut, kan vi se i familien Broch hvor Hr. Abel Michelsen Broch, død som sokneprest til Steigen 1613, etterlot en datter Anne Abelsdatter Broch, gift med Hr. Oluf Pedersen, død 1638 som sokneprest til Nesna. Deres sønn Peder Olufsen (ca. 1630—1708) som var buntmaker i Trondhjem, antok morens navn og førte slektsnavnet Broch videre.

Det hendte også at en mann antok sin mors navn selv om farsnavnet hadde god nok klang og hevd. Stamfaren til slekten Castberg, Tyge Nielssøn Castberg (1610—1687) hadde i sitt ekteskap med Maren Nils-

datter Knag bl. a. sønnen Niels Tygesen Castberg. Han antok først sin mors navn Knag, men ble 1721 adlet under navn av Knagenhjelm og ble på den måten stamfar til denne familien.

Fra begynnelsen av forrige århundre ble det særlig alminnelig å utstyre barna med flere døpenavn. Foruten morens navn fikk barnet også ofte farmorens familienavn. På den måten oppsto navnekombinasjoner som senere er gått i arv gjennom generasjoner, f. eks. Svend Borkman Hersleb Walnum, Søren Dass Brodtkorb Sverdrup, Wilhelm Friman Koren Christie, Jacob von der Lippe Parelius Frost. Iblant ble også en eller annen person som sto familien nær, kalt opp. Neste skritt var å gjøre bruk av et hvilket som helst familienavn, både som fornavn og mellomnavn. Husmenn mente å hedre husbondsfolkene og berede dem en ekstra glede ved å kalle opp barna sine etter dem. Særlig i Nordland tok denne uskikken rent overhånd. Her er det ikke ualminnelig å støte på navn som Lossius, Angell og Sverdrup som fornavn på samme måten som Lorang og Anker en tid behersket visse østlandsstrøk.

Familienavnene sto helt ubeskyttet inntil navneloven av 9. februar 1923 trådte i kraft. Dermed ble det forbudt å døpe et barn med annet slektsnavn enn morens pikenavn, og en prest kan hindre at fornavn velges blant navn som har hevd som familienavn. Mange mente og mener delvis fremdeles at loven på noen punkter er gått for vidt, idet slike navnekombinasjoner som har fått tradisjon i en slekt gjennom et par hundre år dermed ikke mere kan fortsette. Et barn kan således ikke kalles med sin farmors pikenavn selv om faren bruker begge sine foreldres navn. En mann kan heller

ikke begynne å kalle seg med begge foreldrenes navn hvis han ikke også er døpt med sin mors navn.

I de senere år er det blitt mere og mere alminnelig å forandre navn, for å komme bort fra «sen»-navnene. En mann med et så anonymt navn som Jensen, Olsen eller Johansen, vil gjerne ha et mere personlig. Han må da søke Justisdepartementet om bevilling til å kalle seg noe annet. Det vil si, vil han ta navn etter den gården foreldrene bor på, kan han gjøre det uten videre. Er foreldrene fraflyttet gården, har han ingen rett til det gårdsnavnet lenger, hvis da ikke faren har brukt det men senere gitt avkall på det og gått over til «sen-navn».

Hvis en har et nytt navn å foreslå, må det først undersøkes om det allerede er i bruk. I så fall må tillatelse innhentes fra hver enkelt bærer av navnet. Av de navneforandringer som kunngjøres i avisene, fremgår det at folk flest prøver på å unngå slike hindringer ved å velge fantasinavn, navn som man da straks kan slå ned på og si: «Dette er laget.» Det kan ofte høres så kunstig ut at man i sitt stille sinn tenker: Bare ikke det siste blir verre enn det første. Er ikke Hansen å foretrekke tross alt? Navnet skjemmer ingen, heter det. Men det kan forekomme at noen skjemmer navnet. Da kan det ha sine meget store fordeler å hete Hansen.